

GENDER-, CULTUUR- EN MAATSCHAPPELIJKE SENSITIVITEIT IN DE PROFESSIONELE BACHELOROPLEIDINGEN VERPLEEGKUNDE

Verkenkend onderzoek in de Vlaamse Gemeenschap

Inhoud

Inleiding.....	3
Methodologie.....	4
Gender-, cultuur- en maatschappelijk sensitiviteit in het curriculum in de ECTS-fiches	5
Gendersensitiviteit.....	6
Gendersensitiviteit in vast curriculum.....	6
Gendersensitiviteit in keuzevakken en -modules	7
Gendersensitiviteit in de leerresultaten en -doelen.....	8
Conclusie rond gendersensitiviteit in ECTS-fiches.....	8
Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit.....	9
Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in vast curriculum	9
Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in keuzevakken en -modules.....	10
Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in leerresultaten en -doelen	12
Conclusie rond cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in ECTS-fiches	14
Verborgene curriculum.....	15
Bevorderende en remmende factoren voor gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in de opleiding.....	17
Conclusie	20
Bijlage 1: Professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde in het academiejaar 2024 - 2025 in de Vlaamse Gemeenschap.....	21
Bijlage 2: Coderingskader	22
Bijlage 3: Tabel gendersensitiviteit en cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit binnen de opleidingen verpleegkunde	23
Bijlage 4: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in het vast curriculum.....	27
Bijlage 5: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de keuzevakken en -modules	32
Bijlage 6: Leerresultaten en leerdoelen binnen de opleidingen verpleegkunde.....	36
Bijlage 7: Opleidingsonderdelen die ingaan op het voortplantingsstelsel en op zwangerschap	43

Inleiding

Wat als zorg, ondanks de beste bedoelingen, niet iedereen bereikt op een gelijke manier? Wat als medische beslissingen, van diagnose tot behandeling, systematisch betere uitkomsten opleveren voor sommigen, en slechtere voor anderen? In de gezondheidszorg is die realiteit vandaag nog steeds voelbaar. Onder meer vrouwen, LGBTQIA+-personen en mensen met een migratieachtergrond ervaren in Vlaanderen en daarbuiten structurele ongelijkheden in toegang tot, ervaring van en resultaten van zorg. Die verschillen zijn geen toeval, maar het gevolg van diepgewortelde maatschappelijke scheefgroei, én van blinde vlekken in zorgopleidingen en -systemen.

Tegen die achtergrond winnen de concepten gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de zorg snel aan belang. Het verwijst naar een zorgpraktijk die actief rekening houdt met de verscheidenheid aan noden, ervaringen en achtergronden van patiënten, en die zich bewust is van de sociale determinanten die gezondheid mee vormgeven. Voor zo'n praktijk zijn niet enkel beleidsinterventies nodig, maar ook diepgaande veranderingen in het onderwijs. Wat zorgverleners leren tijdens hun opleiding beïnvloedt fundamenteel hoe zij later patiënten benaderen: welke vragen zij stellen, wat zij normaal vinden, en wat/wie zij (onterecht) uitsluiten.

Verpleegkundige opleidingen nemen hierin een sleutelpositie in. Onderzoek wijst uit dat het ontbreken van structurele aandacht voor gender, cultuur, maatschappij en diversiteit binnen deze opleidingen kan leiden tot zorgongelijkheden, minder inclusieve werkomgevingen en een slechtere aansluiting op de noden van een diverse samenleving. Hoewel het belang van deze thema's in toenemende mate wordt erkend door beleidsmakers en onderwijsinstellingen, ontbreekt een systematisch overzicht van hoe gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit daadwerkelijk geïntegreerd zijn in de curricula.

Dit rapport onderzoekt daarom hoe deze vormen van sensitiviteit zijn ingebed in de curricula van de opleidingen verpleegkunde die erkend zijn door de Vlaamse Gemeenschap.

Methodologie

Dit verkennend onderzoek ging na in welke mate gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit zichtbaar is in de curricula van de professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde in Vlaanderen. Om dit te onderzoeken hanteerden we een inventarisatie van de opleidingen, en een documentenanalyse. Bovendien voerden we semigestructureerde interviews uit.

Inventarisatie van de professionele bacheloropleidingen verpleegkunde in Vlaanderen

De inventarisatie van de opleidingen was de eerste stap in dit onderzoek. Via het Hogeronderwijsregister, een officiële databank beheerd door de Vlaamse overheid, zochten we de professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde in het academiejaar 2024 – 2025. Hierbij werden er 20 opleidingen geïdentificeerd (zie 'Bijlage 1: Professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde in het academiejaar 2024 – 2025 in de Vlaamse Gemeenschap'). In initiële instantie begonnen we de documentenanalyse (hieronder beschreven) op 18 opleidingen. De opleidingen verpleegkunde aan (1) HOGENT en (2) HOGENT en Arteveldehogeschool verwezen naar dezelfde opleidingspagina en ECTS-fiches, waardoor we deze als één opleiding namen. Hetzelfde geldt voor de Nederlandstalige opleiding verpleegkunde en de meertalige opleiding verpleegkunde aan Odisee Brussel.

Documentenanalyse

Per opleiding verpleegkunde verzamelden we de ECTS-fiches¹ van alle opleidingsonderdelen die tijdens het academiejaar 2024 – 2025 onderwezen werden. Deze documenten analyseerden we op basis van een coderingskader die we opstelden (zie 'Bijlage 2: Coderingskader'). Dit coderingskader is gericht om gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in de opleidingen te kunnen beoordelen. Daarnaast bekeken we ook per opleidingsonderdeel die aspecten van gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit behandelen hoe deze gepositioneerd is binnen het curriculum (verplicht vak of keuzevak) en naar het aantal studiepunten dat toegekend worden aan deze opleidingsonderdelen. Naast de vakinhoud bekeken we ook de leerdoelen. Hierbij deden we enkel de analyse op de gestructureerde leerdoelen. In de ECTS-fiches van Thomas More Mechelen, UCLL Campus Leuven, en UCLL Campus Diepenbeek waren er talloze leerdoelen, maar waren deze niet gestructureerd. Hierdoor namen we deze opleidingen niet mee in de analyse.

Semigestructureerde interviews

Om de bevindingen uit de documentenanalyse verder te analyseren, namen we twee semigestructureerde interviews af met opleidingsverantwoordelijken van verschillende hogescholen. Tijdens de interviews gingen we dieper in op volgende onderdelen:

- de visie van de opleiding op gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de zorg;
- de mate van structurele verankering binnen het curriculum;
- de motivatie of afwezigheid van expliciete communicatie over deze thema's;
- institutionele randvoorwaarden, weerstand of ondersteuning;
- strategische keuzes en ervaringen rond inclusie in het onderwijs.

¹ ECTS-fiches (ook: opleidingsfiches of cursusfiches) zijn officiële beschrijvingen van opleidingsonderdelen in het hoger onderwijs. Ze zijn verplicht binnen het ECTS-systeem (European Credit Transfer and Accumulation System) en zorgen voor transparantie en vergelijkbaarheid tussen opleidingen. Een ECTS-fiche bevat voornamelijk volgende informatie: algemene info, leerresultaten, inhoud, onderwijsvormen, evaluatievormen, studiemateriaal, werkvorm, en studiebelasting. ECTS-fiches worden gebruikt om studenten te informeren bij hun studiekeuze, om studiepunten te erkennen (bv. Erasmus of vrijstellingen), voor kwaliteitszorg en accreditatie van de opleiding, en voor interne en externe communicatie over de opleiding.

Gender-, cultuur- en maatschappelijk sensitiviteit in het curriculum in de ECTS-fiches

Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit zijn globaal gezien niet afwezig in de curricula van de opleidingen (zie Bijlage 3: Tabel gendersensitiviteit en cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit binnen de opleidingen verpleegkunde). Het gemiddelde van de som van de opleidingsonderdelen binnen het vast curriculum waarbinnen aspecten van gendersensitiviteit voorkomt bedraagt 8,11 studiepunten; Bij de keuzevakken en -modules is dit 8,33. Voor cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit komt dit op gemiddeldes van 10,67 studiepunten in het vast curriculum en 11,2 studiepunten in de keuzevakken en -modules. Het gemiddelde in aantal studiepunten is echter een overschatting. Dit komt aangezien in de telling een opleidingsonderdeel wordt meegenomen wanneer die het minste blijk van het soort sensitiviteit toont. Hierdoor kunnen we niet zeggen dat gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit volledig aanwezig is in de curricula van alle opleidingen.

		Gemiddelde	Mediaan
Aantal studiepunten van opleidingsonderdelen waarin aspecten van gendersensitiviteit voorkomt	Vast curriculum	8,11	7
	Keuzevakken of -modules	8,33	9
Aantal studiepunten van opleidingsonderdelen waarin aspecten van cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit voorkomt	Vast curriculum	10,67	10
	Keuzevakken of -modules	11,2	6

De inbedding van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in het curriculum verschilt per opleiding. Iedere opleiding kan namelijk hun eigen klemtonen bepalen, waardoor er verschillen optreden. Overheen alle curricula blijkt gendersensitiviteit geen prioriteit of klemtoon. Twee hogescholen, namelijk Arteveldehogeschool en Thomas More Campus Turnhout scoren 0 op het aantal opleidingsonderdelen waarin gendersensitiviteit voorkomt binnen het vast curriculum en de keuzevakken en -modules. Dit terwijl Hogeschool PXL uitblinkt met 26 studiepunten in het vast curriculum. Deze uitschieter komt door het hoge aantal studiepunten opleidingsonderdelen over het menselijk functioneren, waarbij gendersensitiviteit een klein onderdeel is. Op de tweede plaats staan VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare elk met 14 studiepunten in het vast curriculum. Zij bedden verschillende vakken in waarbij diversiteit, waaronder gender, centraal staat. Binnen de keuzevakken en -modules zien we echter weinig aandacht voor gendersensitiviteit. Slechts zeven opleidingsonderdelen bij drie hogescholen gaan hier verder op in.

Tussen hogescholen is er ook veel variatie rond cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de opleidingsonderdelen. Zo scoort Thomas More Campus Turnhout het laagst met 3 studiepunten in het vast curriculum en 0 studiepunten bij de keuzevakken en -modules. Hogeschool PXL, UCLL Campus Leuven, en UCLL Campus Diepenbeek zetten zich hier het meest op in. Hogeschool PXL heeft 30 studiepunten in het vast curriculum en 19 in de keuzevakken en -modules. Bij UCLL Campus Leuven, en UCLL Campus Diepenbeek is dit 21 in het vast curriculum en 27 in de keuzevakken en -modules.

Tussen de verschillende soorten sensitiviteit is er een verschil in de inbedding ervan in het vast curriculum en het variabel curriculum. Slechts drie opleidingen verpleegkunde behandelen aspecten van gendersensitiviteit in hun keuzevakken en -modules, terwijl bijna alle opleidingen dit wel inbedden in hun vast curriculum. Wel is de inhoudelijke inbedding in het

vast curriculum slechts beperkt en focust het vooral op zwangerschap en het reproductief stelsel (zie 'Gendersensitiviteit in vast curriculum'). In tegenstelling tot gendersensitiviteit zijn cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit meer gelijk ingebed in het vast en in het variabel curriculum. Daarnaast organiseren alle opleidingen minstens één vak waarin cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit voorkomt. Door het verschil in integratie in het vast en variabel curriculum tussen gendersensitiviteit, en cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit rijst de vraag op over het gepercipieerde belang van gendersensitiviteit voor verpleegkundigen.

Bij de opleidingen die aandacht hebben voor gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit zijn er ook verschillen in de manier waarop ze het in hun curriculum integreren. Slechts enkele opleidingen bieden vakken aan waar gender, diversiteit, cultuur, maatschappij... centraal staan. Voorbeelden hiervan zijn 'Diversiteitsresponsieve zorg 1' bij VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare, en 'Transculturele zorg en wereldburgerschap' aan Arteveldehogeschool. Andere opleidingen kiezen eerder voor de strategie om gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit overheen diverse opleidingsonderdelen in te bedden.

"In elk lesblok komt er een stukje rond sociologie aan bod. En binnen dat sociologie-verhaal komt ook wel een stukje over ongelijkheid en armoede. Bijvoorbeeld ook de sociale structuur en sociale rol. Wat is cultuur? Cultuurelementen? Culturele diversiteit komt daar wel aan bod. Dus ofwel is er een hoorcollege of een practicum, of een onderwijsgroep die gaat over dat thema."

In de volgende onderdelen belichten we gendersensitiviteit, en cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de ECTS-fiches. Hierbij bekijken we het vast curriculum (zie ook Bijlage 4: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in het vast curriculum), de keuzevakken en -modules (zie ook Bijlage 5: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de keuzevakken en -modules), en de leerdoelen (zie ook Bijlage 6: Leerresultaten en leerdoelen binnen de opleidingen verpleegkunde).

Gendersensitiviteit

Gendersensitieve gezondheid(szorg) blijft onderbelicht in de ECTS-fiches van de opleidingen verpleegkunde. Dit zowel in het vast curriculum als in de keuzevakken en -modules. Evenzo in de leerdoelen. Bij de leerinhoud zijn er echter wel enkele verschillen in de inbedding in het vast curriculum dan in de keuzevakken en -modules.

Gendersensitiviteit in vast curriculum

Binnen het vast curriculum over gendersensitieve gezondheid(szorg) ligt de nadruk vooral op de meest voor de hand liggende verschillen in het lichamelijk functioneren tussen het vrouwen en mannen. Dit betreft vooral **het voortplantingsstelsel en de zwangerschap**. In de ECTS-fiches zijn echter **geen aanwijzingen terug te vinden over lesinhoud rond genderverschillen in ziektebeelden die bij alle geslachten kunnen voorkomen**, zoals de verschillen in uiting bij hartaanvallen bij vrouwen en mannen.

Elke opleiding verpleegkunde behandelt het **voortplantingsstelsel of reproductief stelsel**. De vakken waarin dit het meest voorkomt staat in teken van anatomie. In '

' kan u alle vakken terugvinden. **De ECTS-fiches vermelden daarbij niet expliciet dat er aandacht is voor sekseverschillen binnen dit thema.** Enkel de opleiding aan HOGENT formuleerde de doelstelling "De werking van het mannelijk en vrouwelijk voortplantingsstelsel verklaren." Voor de andere opleidingen veronderstellen we dat de sekseverschillen worden aangegeven binnen het verborgen curriculum. Ondanks deze veronderstelling leveren drie opleidingsonderdelen wel expliciete informatie over seksspecifieke aandoeningen. In 'Gezondheid en maatschappij' (AP Hogeschool) en 'Module moeder en kind' (Thomas More Mechelen) besteden docenten aandacht aan vrouwelijke genitale verminking. Daarnaast gaat 'Verlenen van zorg op maat: Eerstelijns – thuisverpleegkunde' (KdG Hogeschool) dieper in op 'aandoeningen van het vrouwelijk voortplantingsstelsel met inbegrip van farmacologie'.

Zwangerschap vormt een tweede grote thema binnen gendersensitieve gezondheid dat voorkomt in de opleiding verpleegkunde. Iedere opleiding besteedt aandacht, behalve Arteveldehogeschool en Thomas More Campus Turnhout. De zestien overige opleidingen integreren informatie over zwangerschap doorgaans in opleidingsonderdelen rond:

- (1) zorg aan moeder en kind
- (2) pediatrie
- (3) specifieke deelgroepen of zorgvragers

De onderwijsinhoud focust hier voornamelijk op medische en zorgtechnische aspecten. De ECTS-fiches benoemen in mindere mate de sociale en psychologische implicaties van de zwangerschap. Toch zijn er enkele positieve uitzonderingen. Zo belicht HOGENT in 'Verpleegkundige zorg en communicatie 1b' het communicatieve aspect van zorg. Hogeschool PXL gaat juist dieper in op mentale aspecten en rechtsaspecten van de zwangerschap en het pasgeboren kind in het opleidingsonderdeel Gezin en kind (theorie).

Naast het reproductief stelsel en zwangerschap besteden slechts vier andere opleidingsonderdelen aandacht aan andere aspecten van gendersensitiviteit. Drie daarvan behandelen kruispuntdenken of intersectionaliteit: 'Menselijk functioneren 2 (theorie en praktijk)' aan de hogeschool PXL en 'Diversiteitsresponsieve zorg 1' en 'Diversiteitsresponsieve zorg 2' aan VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare. In deze vakken aan de campussen van VIVES leren de studenten meerdere identiteitskenmerken elkaar kruisen en een invloed hebben op gezondheid en zorg. Hierbij gaan ze dieper in op de intersectie van hoge leeftijd met diverse identiteitskenmerken, op ageism en op diversiteitsresponsieve zorg. Het vierde opleidingsonderdeel, 'Verpleegkundige in de wereld 3V' (KdG Hogeschool) behandelt geen intersectionaliteit, maar focust op **de duurzame ontwikkelingsdoelen** waaronder gendergelijkheid.

Gendersensitiviteit in keuzevakken en -modules

Net zoals in het vast curriculum komt gendersensitiviteit ook in de keuzevakken en -modules slechts beperkt aan bod. **Van de zeventien opleidingen die keuzevakken of -modules aanbieden, komt gendersensitiviteit slechts voor in het vrij curriculum van drie hogescholen.** In totaal gaat het om **zeven opleidingsonderdelen.**

Hoger onderwijsinstelling	Opleidingsonderdeel (studiepunten)	Thema's
KdG Hogeschool	Gender & sexuality (4sp.)	Gender, en gendersensitieve communicatie
	Seksualiteit en intimiteit (3sp.)	Seksuele diversiteit en genderdiversiteit
	Global perspective in nursing (6sp.)	Gender en seksualiteit
Thomas More Mechelen	Inclusie (3sp.)	Genderdiversiteit, discriminatie, en stereotypering
	Global nursing care (3sp.)	Culturen, vooroordelen, en intersectionaliteit
	Seksuele gezondheid (3sp.)	Genderdiversiteit
UCLL Leuven	Maternale perinatale zorg voor verpleegkundigen (3sp.)	Tienerzwangerschap

Binnen de keuzevakken en -modules komt **genderdiversiteit** het vaakst voor. Die opleidingsonderdelen besteden aandacht hieraan: 'Seksualiteit en intimiteit' aan KdG Hogeschool, en 'Seksuele gezondheid' en 'Inclusie' aan Thomas More Mechelen. De ECTS-fiches verduidelijken niet in welke mate of op welke manier deze genderdiversiteit wordt besproken.

Ook **zwangerschap** komt aan bod binnen een keuzevak. Het gaat meer specifiek om tienerzwangerschap in het opleidingsonderdeel 'Maternele perinatale zorg voor verpleegkundigen' aan UCLL Leuven. Daarnaast wordt intersectionaliteit of kruispuntdenken behandeld in het vak 'Global nursing care' aan de Thomas More Mechelen. Hierin worden ook thema's zoals vooroordelen en cultuur gedoceerd.

Tot slot behandelt het opleidingsonderdeel 'Gender & sexuality' aan de KdG Hogeschool gender en gendersensitieve communicatie, terwijl het vak 'Global perspective in nursing' ingaat op gender en seksualiteit.

Gendersensitiviteit in de leerresultaten en -doelen

In de ECTS-fiches van de diverse opleidingen verpleegkunde vinden we geen gestructureerde leerdoelen terug die gendersensitiviteit bevatten. Enkel bij Artesis Plantijn kan volgend leerdoel gevonden worden rond vrouwelijke genitale verminking (afkorting in Engels: FGM).

De student kan FGM kaderen binnen gezondheidsoplossend denken met de nadruk op preventie, complicaties, behandelingsmogelijkheden en sociale impact. (1.4.B.3) (niveau 3)

Conclusie rond gendersensitiviteit in ECTS-fiches

Gendersensitieve zorg blijft in beperkte mate en weinig structureel ingebed in de opleidingen verpleegkunde. Zowel in het vast curriculum, als in de keuzevakken en -modules, blijft gendersensitiviteit onderbelicht in de ECTS-fiches en ontbreekt ze compleet in de gestructureerde leerdoelen.

Waar gendersensitiviteit in het vast curriculum aan bod komt, ligt de focus voornamelijk op twee biologische verschillen tussen vrouwen en mannen, met name het voortplantingsstelsel en zwangerschap. Dit zorgt ervoor dat genderverschillen in ziektebeelden die alle geslachten treffen, zoals hartaanvallen, niet expliciet worden benoemd. Bovendien ligt de focus ook voornamelijk op medische en zorgtechnische aspecten, waardoor sociale en psychologische dimensies beperkt belicht worden. Andere aspecten van gendersensitiviteit, zoals genderdiversiteit en intersectionaliteit, komen slechts gering voor in het vast curriculum. Slechts vier opleidingsonderdelen behandelen deze thema's expliciet, wat erop wijst dat een sociaal-culturele benadering van gender nauwelijks geïntegreerd is.

Ook in de keuzevakken en -modules blijft de mate van gendersensitiviteit beperkt; Slechts drie hogescholen bieden keuzeopleidingsonderdelen aan waarin gendersensitiviteit wordt behandeld. Hoewel deze vakken thema's aanbieden waar gendersensitiviteit in voorkomt, blijft de concrete invulling onduidelijk door het gebrek aan specificiteit in de ECTS-fiches.

Tot slot tonen de gestructureerde leerdoelen binnen de opleidingen verpleegkunde geen expliciete aandacht voor gendersensitiviteit, behalve op één leerdoel na. Dit laat zich vertalen in de beperkte aanwezigheid van gendersensitiviteit in de curricula van de opleidingen verpleegkunde.

Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit

We leven in een veranderende maatschappij. Hierdoor worden cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit steeds belangrijker in de gezondheidszorg. In volgende onderdelen bekijken we hoe deze soorten sensitiviteit in het vast curriculum, in de keuzevakken en -modules, en in de leerdoelen in de ECTS-fiches voorkomen.

Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in vast curriculum

In vergelijking met gendersensitiviteit is cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit prominenter aanwezig dan gendersensitiviteit in de ECTS-fiches van de opleiding verpleegkunde. Niet in alle opleidingen komt cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in eenzelfde mate voor. Zo bieden Odisee Aalst, Odisee Brussel en Odisee Sint-Niklaas bieden geen opleidingsonderdelen binnen het vast curriculum hierover aan. In de opleidingen waar het wel voorkomt, kunnen we de cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in vijf clusters indelen.

De eerste cluster omvat de bewustwording van het eigen referentiekader. Tien opleidingsonderdelen², overheen acht opleidingen, focussen op de zelfreflectie van studenten; Ze leren inzicht te krijgen in hun eigen referentiekader, met name hoe de eigen gedachten, waarden en normen hun realiteit vormen en hoe ze naar de wereld kijken. Hierbij leren ze ook bewust te zijn van de verschillen tussen de eigen referentiekader en degene van de patiënt. Binnen deze opleidingsonderdelen worden ook interculturele competenties aangeleerd zoals omgaan met culturele- en diversiteitsverschillen, multicultureel handelen, en respectvol omgaan met diversiteit.

De tweede cluster, met name 'diversiteit'³ komt bij 31 opleidingsonderdelen overheen 13 opleidingen voor. De meerderheid van deze vakken leggen de nadruk op samenleven in (super)diversiteit en culturele diversiteit. Ook diversiteit binnen specifieke groepen komt aan bod. Zo besteedt het opleidingsonderdeel 'GGZ en ouderenzorg (theorie)' aan Hogeschool PXL aandacht aan diversiteit onder ouderen.

(diversiteit in) culturen komt voor in 23 opleidingsonderdelen overheen 15 opleidingen⁴. Voornamelijk besteedt men aandacht aan cultuur, culturele diversiteit, en cultuursensitieve zorg. De ECTS-fiches blijven echter vaag over de concrete

² Opleidingsonderdelen in de cluster 'bewustwording van het eigen referentiekader': Zorgvrager en context (Erasmushogeschool Brussel), Professionele zelfontwikkeling 2 (HOGENT), Diversity & health@world (Howest), Persoonlijke ontwikkeling (UCLL Campus Leuven), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (UCLL Campus Leuven), Persoonlijke ontwikkeling (UCLL Campus Diepenbeek), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (UCLL Campus Diepenbeek), en Diversiteit in de zorg (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare).

³ Opleidingsonderdelen in de cluster 'diversiteit: Gezondheid en maatschappij (AP Hogeschool), Transculturele zorg en wereldburgerschap (Arteveldehogeschool), Wetenschappen 1: RZL en ethiek (Arteveldehogeschool), Organisatie en coördinatie van de verpleegkunde 2 (Arteveldehogeschool), Eerstelijnszorg (HOGENT), Professionele zelfontwikkeling 2 (HOGENT), GGZ en ouderenzorg (theorie) (Hogeschool PXL), Interdisciplinaire eerstelijnszorg (Hogeschool PXL), Diversity & health@world (Howest), Verpleegkundige in de maatschappij m.i.v. RZL 1V (KdG Hogeschool), Professionele ervaring 1V (KdG Hogeschool), Verpleegkundige in relatie met de andere 2V (KdG Hogeschool), RZL en maatschappelijk-sensitieve zorg 4V (KdG Hogeschool), Diversiteitsresponsieve zorg 1 (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare), Diversiteitsresponsieve zorg 2 (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare), Diversiteit in de zorg (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare), De verpleegkundige in maatschappelijk perspectief (Thomas More Campus Lier), Zorgethiek (Thomas More Campus Lier), Verpleegkundige beroepsidentiteit (Thomas More Campus Turnhout), Persoonlijke ontwikkeling (UCLL Campus Leuven), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (UCLL Campus Leuven), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Leuven), Persoonlijke ontwikkeling (UCLL Campus Diepenbeek), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (UCLL Campus Diepenbeek), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Diepenbeek)

⁴ Opleidingsonderdelen in de cluster 'cultuur': Gezondheid en maatschappij (AP Hogeschool), Sociale wetenschappen 1.1 (AP Hogeschool), Sociale wetenschappen 1.2 (AP Hogeschool), Menselijk functioneren 2 (theorie en praktijk) (Hogeschool PXL), Diversity & health@world (Howest), Verpleegkundige in Europa 2V (KdG Hogeschool), Verpleegkundige

inhoud of aanpak. Net zoals bij diversiteit behandelen sommige vakken hoe verpleegkundigen met culturele verschillen kunnen omgaan in de praktijk. Het opleidingsonderdeel 'Diversity & health@world' aan Howest gaat daarnaast dieper in op de impact van cultuur op de gezondheid.

Religie is de vierde cluster, maar deze wordt vaak in samenhang met cultuur besproken in de ECTS-fiches.⁵ Het gaat om zeven opleidingsonderdelen overheen vier opleidingsonderdelen waarbij deze samenhang bestaat. Enkele opleidingsonderdelen behandelen specifiek verschillende geloofsstijlen of besteden aandacht aan religies zoals de Islam en het Jodendom.

De laatste cluster omvat ongelijkheid⁶, wat in negen opleidingsonderdelen overheen acht opleidingen behandeld wordt. De meerderheid van deze opleidingsonderdelen gaan specifiek over sociale ongelijkheid, wat de ongelijke verdeling van middelen, kansen, status, macht en waardering tussen diverse groepen in de samenleving omvat. Daarnaast komen thema's aan bod zoals maatschappelijke kwetsbaarheid, stigmatisering, discriminatie, en uitsluiting.

Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in keuzevakken en -modules

Veertien van de zeventien opleidingen bieden keuzevakken en -modules aan waarin aspecten van cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit aan bod komen. Vaak gaat het om keuzevakken met een internationaal component zoals (voorbereidingen op) internationale uitwisselingen of buddyprojecten met personen in het buitenland.

De eerste cluster omvat diversiteit. Dit komt in 15 opleidingsonderdelen overheen zeven opleidingen voor⁷. Slechts vier opleidingsonderdelen hiervan zetten diversiteit centraal binnen de vakinhoud. De meeste ECTS-fiches bespreken voornamelijk het begrip 'diversiteit' of belichten diversiteit binnen een specifieke groep of context. Slechts vijf opleidingsonderdelen spreken expliciet over het omgaan met diversiteit of over diversiteitsbewuste dialoog. Enkel de ECTS-fiche van 'Migration & Superdiversity' (KdG Hogeschool) geeft meer informatie mee hoe dit ingevuld wordt. Het

in de maatschappij m.i.v. RZL 1V (KdG Hogeschool), De verpleegkundige in maatschappelijk perspectief (Thomas More Campus Lier). Met de interne cluster 'cultuursensitieve zorg': Wetenschappen 1: RZL en ethiek (Arteveldehogeschool), 21st century skills: verpleegkunde 2030 (Arteveldehogeschool), Transculturele zorg en wereldburgerschap (Arteveldehogeschool), Specifieke Zorgvrager 2: Psychosociale hulpverlening (Erasmushogeschool Brussel), Eerstelijnszorg (HOGENT), GGZ en ouderenzorg (theorie) (Hogeschool PXL), Diversity & health@world (Howest), Verpleegkundige zorg voor het unieke kind (Howest), RZL en maatschappelijk-sensitieve zorg 4V (KdG Hogeschool), Module sociale gezondheidszorg (Thomas More Mechelen), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Leuven), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Diepenbeek), Verpleegkundige beroepsidentiteit (Thomas More Campus Turnhout), Diversiteitsresponsieve zorg 2 (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare)

⁵ Opleidingsonderdelen in de cluster 'religie: Zorgvrager en context (Erasmushogeschool Brussel), Functioneren binnen een team m.i.v. RZL 2V (KdG Hogeschool), RZL en maatschappelijk-sensitieve zorg 4V (KdG Hogeschool), Verpleegkundige in de maatschappij m.i.v. RZL 1V (KdG Hogeschool), De persoon in de zorg: ethische en juridische aspecten (Thomas More Campus Lier), Zorgethiek (Thomas More Campus Lier), Verpleegkundige beroepsidentiteit (Thomas More Campus Turnhout)

⁶ Opleidingsonderdelen in de cluster 'ongelijkheid: Zorgvrager en context (Erasmushogeschool Brussel), Interdisciplinaire eerstelijnszorg (Hogeschool PXL), Klinische zorgtrajecten 2 (Hogeschool PXL), De verpleegkundige in maatschappelijk perspectief (Thomas More Campus Lier), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Leuven), Fundamenten van verpleegkunde 3 (UCLL Campus Diepenbeek), Diversiteitsresponsieve zorg 1 (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare)

⁷ Opleidingsonderdelen in de cluster 'diversiteit: Keuzeblok Geestelijke gezondheidszorg (Hogeschool PXL), The internationalist (Hogeschool PXL), Migration & Superdiversity (KdG Hogeschool), Seksualiteit en intimiteit (KdG Hogeschool), Global perspective in nursing (KdG Hogeschool), Impact Lab (m.i.v. RZL) (KdG Hogeschool), Topics in de zorg bij mensen met een beperking (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare), Scenarios for Dreamers for the 21st Century (UCLL Campus Leuven), Superdiversiteit (UCLL Campus Leuven), Connecting worlds (UCLL Campus Leuven), Superdiversiteit (UCLL Campus Diepenbeek), Scenarios for Dreamers for the 21st Century (UCLL Campus Diepenbeek), Connecting worlds (UCLL Campus Diepenbeek)

belicht diverse aspecten van diversiteit zoals (1) de transformatie van Europese samenlevingen naar superdiversiteit, (2) majority-minority steden, en (3) zelfreflectie over persoonlijke en culturele waarden inzake diversiteit om 'othering' te vermijden. Daarnaast bespreken 'Superdiversiteit' aan UCLL Campus Leuven en UCLL Campus Diepenbeek meer specifieke thema's zoals diversiteitsvriendelijk personeelsbeleid.

Cultuur⁸, de tweede cluster, komt voor in 28 opleidingsonderdelen overheen 12 opleidingen. De inhoud gaat meestal over interculturaliteit, interculturele communicatie, cultuursensitieve zorg, cultuursensitief handelen, en cultuurschok. Twee opleidingsonderdelen behandelen de invloed van cultuur op seksualiteit en relaties.

Het aspect cultuursensitieve zorg werd ingebed in 13 opleidingsonderdelen overheen 6 hogescholen. In de meeste ECTS-fiches van deze vakken blijven ze vaag over de concrete aspecten van cultuursensitieve zorg die in het opleidingsonderdeel behandeld worden. Slechts vijf ECTS-fiches geven meer details. Zo behandelt 'Internationale casuïstiek 4' (Erasmushogeschool Brussel) onder andere:

- transculturele theorieën en modellen
- op religie gebaseerde praktijken
- op cultuur gebaseerde gezondheidszorgmodaliteiten, en
- culturele gezondheidsevaluatie.

Drie andere opleidingsonderdelen gaan dieper in op deelaspecten van cultuursensitieve zorg.

- Bij 'Geestelijke gezondheidszorg – Deel 3' (Thomas More Campus Lier) onderwijzen ze de studenten in transculturele psychiatrie.
- Bij 'Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg' (UCLL Campus Leuven en UCLL Campus Diepenbeek) behandelen ze de zorg van vluchtelingen waaronder cultuursensitieve zorg.
- Bij 'Cultuursensitieve zorg' (Thomas More Campus Lier) leren de studenten over taalondersteuning in verschillende vormen om toegankelijke zorgverlening te bieden: SMOG, interpretatie van cultuurdiverse non-verbale taal..., over geestelijke en fysieke gezondheid van vluchtelingen, over vaak voorkomende problemen, aandachtspunten bij cultuursensitieve zorgaanpak.. Daarnaast moesten de studenten bijscholing rond cultuursensitieve zorgverlening bijwonen of docu's, films,... rond cultuursensitieve thema's,... bekijken.

Dit laatste opleidingsonderdeel is slechts de enige zich specifiek op cultuursensitieve zorg richt. Bij de andere opleidingsonderdelen is cultuursensitieve zorg geïntegreerd binnen een breder geheel.

⁸ Opleidingsonderdelen in de cluster 'cultuur': Global buddy program (HOGENT), Keuzeblok Geestelijke gezondheidszorg (Hogeschool PXL), The internationalist (Hogeschool PXL), Sexual Health (Hogeschool PXL), Seksualiteit en intimiteit (KdG Hogeschool), Summer School KdG: Positive Health & Resilience (KdG Hogeschool), Global perspective in nursing (KdG Hogeschool), Buiten Europa: voorbereid op stage I (Odisee Aalst, Odisee Brussel, en Odisee Sint-Niklaas), Global nursing care (Thomas More Mechelen), Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (UCLL Campus Leuven), Superdiversiteit (UCLL Campus Leuven), Intercultural Communications (UCLL Campus Leuven), Connecting worlds (UCLL Campus Leuven), COIL: Current Issues in Global Health (UCLL Campus Diepenbeek), Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (UCLL Campus Diepenbeek), Intercultural Communications (UCLL Campus Diepenbeek), Connecting worlds (UCLL Campus Diepenbeek) Met de interne cluster 'cultuursensitieve zorg': Internationale casuïstiek 4 (Erasmushogeschool Brussel), Summer course Wilderness and Adventure Therapy (HOGENT), The internationalist (Hogeschool PXL), Keuzeblok Geestelijke gezondheidszorg (Hogeschool PXL), Summer course Wilderness and Adventure Therapy (Hogeschool PXL), Geestelijke gezondheidszorg – Deel 3 (Thomas More Campus Lier), Cultuursensitieve zorg (Thomas More Campus Lier), Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (UCLL Campus Leuven), Superdiversiteit (UCLL Campus Leuven), COIL: Current Issues in Global Health (UCLL Campus Leuven), Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (UCLL Campus Diepenbeek), Superdiversiteit (UCLL Campus Diepenbeek), COIL: Current Issues in Global Health (UCLL Campus Diepenbeek)

De vierde cluster, religie⁹, wordt vaak in samenhang met cultuur gegeven, maar in een minder mate dan in het vast curriculum. Enkel 'Internationale casuïstiek 4' (Erasmushogeschool Brussel) behandelt op religie gebaseerde gezondheidspraktijken expliciet. De andere zes ECTS-fiches van opleidingsonderdelen vermelden religie wel, maar zonder verdere toelichting. In totaal komt religie voor in zeven opleidingsonderdelen overheen zeven opleidingen.

De laatste cluster omvat dominante structuren in de samenleving. 11 opleidingsonderdelen overheen 9 opleidingen bespreken onderdelen binnen deze thematiek.¹⁰ Begrippen die in enkele van deze opleidingsonderdelen aan bod komen zijn: dominantie, discriminatie, dekolonisatie, privileges of wit privilege, stereotypering en vooroordelen, white fragility en white savior complex.

Cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in leerresultaten en -doelen

Cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit komen tot uiting in diverse deerdoelen van de opleidingen verpleegkunde. Sommige hogescholen formuleren expliciete leerdoelen rond deze thema's, terwijl andere ze integreren in andere leerdoelen. In dit hoofdstuk analyseren we de gestructureerde leerdoelen van vijftien opleidingen.

Opbouwen van een professionele relatie met de zorgvrager in een multiculturele omgeving

Eén leerresultaat dat bij de meerderheid van de opleidingen voorkwam (twaalf¹¹ van de vijftien opleidingen) betreft het opbouwen van een professionele relatie met de zorgvrager in een context van diversiteit of multiculturaliteit. Dit leerresultaat wordt doorgaans als volgt geformuleerd:

“De student bouwt autonoom binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde, als in niet-vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.”

Diverse hogescholen gaan niet verder in de leerresultaten dan de notie dat studenten zich bewust moeten zijn van diversiteit of de multiculturele omgeving om een professionele relatie met de zorgvrager op te bouwen. Slechts zeven van de elf hogescholen formuleren expliciete leerdoelen, onder dit leerresultaat, waarin cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit daadwerkelijk worden uitgewerkt; Zo verwachten Odisee Aalst, Odisee Brussel en Odisee Sint-Niklaas dat studenten leren omgaan met culturele diversiteit en de eigenheid van de zorgvrager. Erasmushogeschool Brussel, VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare respectvol handelen “rekening houdend met de behoeften, gevoelens en de culturele, existentiële en/of maatschappelijke context van de zorgvrager”.

VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare gaan hierin het verst door een afzonderlijk leerdoel te formuleren rond het opbouwen van een professionele relatie met een met een zorgvrager met een specifieke culturele en/of maatschappelijke achtergrond. Dit leerdoel heeft drie componenten, namelijk (1) basiskennis hebben over de

⁹ Opleidingsonderdelen in de cluster 'religie': Internationale casuïstiek 4 (Erasmushogeschool Brussel), Buiten Europa: voorbereid op stage I (Odisee Aalst, Odisee Brussel, en Odisee Sint-Niklaas), Global sustainability and engagement (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare)

¹⁰ Opleidingsonderdelen in de cluster 'dominante structuren in de samenleving': COIL U!reka debates (HOGENT), Start locally, debate globally (HOGENT), The internationalist (Hogeschool PXL), Global perspective in nursing (KdG Hogeschool), Inclusie (Thomas More Mechelen), Global nursing care (Thomas More Mechelen), Connecting worlds (UCLL Campus Leuven), Connecting worlds (UCLL Campus Diepenbeek), Global sustainability and engagement (VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare)

¹¹ Een variant van dit leerresultaat komt voor in de opleidingen verpleegkunde bij volgende hogescholen: AP Hogeschool, Erasmushogeschool Brussel, Howest, KdG Hogeschool, Odisee Aalst, Odisee Brussel, Odisee Sint-Niklaas, Thomas More Camus Lier, Thomas More Campus Turnhout, VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare.

kenmerken van cultuursensitieve zorg en kwetsbare doelgroepen, (2) zich actief in de leefwereld van mensen met een specifieke culturele en/of maatschappelijke achtergrond verdiepen, en (3) een professionele relatie op met een zorgontvanger met een specifieke culturele en/of maatschappelijke achtergrond opbouwen.

Integreren van culturele aspecten in zorgsituaties

Een tweede terugkerend thema in de leerdoelen is de integratie van culturele aspecten in zorgsituaties. AP Hogeschool verwacht van hun studenten dat ze culturele, filosofische, ideologische, en contextgebonden aspecten kunnen integreren in eenvoudige zorgsituaties en tijdens de voorbereiding van de zorgsituatie. Hierbij formuleerden ze diverse aspecten, waaronder o.a. (1) het herkennen en benoemen van culturele aspecten bij de zorgvrager en bij zichzelf, en (2) de zorgaanpak aanpassen aan de filosofische en ideologische overtuigingen van de zorgvrager.

Bij Erasmushogeschool Brussel moeten de studenten ook de culturele, existentiële en/of maatschappelijke achtergrond inventariseren om de beginsituatie van de zorgvrager in kaart te brengen. Hogeschool PXL benadrukt dan weer het belang om rekening te houden met “diversiteit in persoonlijke eigenschappen, etnische, culturele en levensbeschouwelijke achtergronden en ideologische overtuigingen” bij de samenwerking met de zorgvrager en diens omgeving en bij gezamenlijke besluitvorming met de zorgvrager.

Bij VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare moeten de studenten de gezondheidsrisico's, het gezondheidsprobleem of mogelijke complicaties en de nood aan gedragsverandering herkennen en definiëren. Hierbij moeten ze rekening houden met “de culturele, existentiële en/of maatschappelijke achtergrond van de zorgvrager(s), zijn voorkennis, leerstijl en bevorderende en belemmerende factoren.”

Interculturele competenties

Vijf hogescholen formuleren expliciete interculturele competenties die hun studenten moeten verwerven. VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare hanteren hierbij een competentiekader met aandacht voor culturele zelfkennis, culturele flexibiliteit, culturele veerkracht, culturele ontvankelijkheid, culturele kennis, culturele relationele competentie, culturele communicatieve competentie, culturele conflicthantering, en multiperspectiviteit.

Bij KdG Hogeschool ligt de focus op diverssensitief en intercultureel handelen, diverssensitief en intercultureel communiceren, kennis over sociale gelijkheid en superdiversiteit binnen de Europese context, het hanteren van een superdiverse aanpak van sociale, educatieve en culturele vraagstukken. Arteveldehogeschool integreert interculturele competenties in leerdoel VPK/0700a. Hierin komt onder andere interculturele communicatie, omgaan met diverse referentiekaders, en het verwerven van internationale en interculturele betrokkenheid en verbondenheid.

Kritische blik op de maatschappij

De kritische blik op de maatschappij komt slechts bij één hogeschool voor. Erasmushogeschool Brussel verwacht dat hun leerlingen “een brede kritische kijk op het maatschappelijk gebeuren, rekening houdend met de grootstedelijke context en de cultuursensitieve zorgverlening” hebben.

Competenties overheen leerresultaten

Overheen de diverse leerresultaten en -doelen heen, komen vier grote competenties naar voren. Ten eerste komt kennis van culturele en maatschappelijke diversiteit naar voren. Hierbij bedden vijf hogescholen interculturele competenties als afzonderlijk leerresultaat in, met name Arteveldehogeschool, KdG Hogeschool, VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare. Ook andere hogescholen verwachten kennis rond bepaalde aspecten. Een voorbeeld hiervan is voedingspatronen in verschillende culturen bij AP Hogeschool.

De tweede competentie is attitudevorming en (zelf)reflectie over culturele diversiteit en de eigen houding. Dit komt ook vooral voor bij de interculturele competenties. Hierbij staan diverse aspecten centraal zoals: (1) kritisch onderzoeken van eigen referentiekader, (2) multiperspectiviteit, (3) open houding t.a.v. alternatieve ideeën, en (4) respect.

Ten derde worden communicatieve en relationele competenties benadrukt, met een focus op interculturele en inclusieve communicatie. Tot slot wordt in diverse leerdoelen ook de integratie van culturele en maatschappelijke factoren in klinisch handelen en in de coördinatie van de zorgvraag verwacht.

Conclusie rond cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in ECTS-fiches

Cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit zijn meer aanwezig in de curricula verpleegkunde dan gendersensitiviteit. De mate en diepgang van cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit verschillen sterk tussen opleidingen. In het vast curriculum komen deze thema's niet in alle opleidingen voor en worden ze inhoudelijk gegroepeerd rond vijf clusters: bewustwording van het eigen referentiekader, diversiteit, cultuur, religie, en (sociale) ongelijkheid.

In keuzevakken en -modules zijn cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit vaak ingebed binnen opleidingsonderdelen rond de internationale of interculturele context. Thema's zoals diversiteit, cultuur, cultuursensitieve zorg, religie, en dominante maatschappelijke structuren komen aan bod. Slechts een beperkt aantal opleidingsonderdelen werkt deze thema's expliciet en diepgaand uit in de ECTS-fiches.

In de leerdoelen komt cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit vooral tot uiting in het opbouwen van een professionele relatie met de zorgvrager in een multiculturele context, en in het integreren van culturele factoren in zorgsituaties. Slechts een deel van de hogescholen concretiseert deze leerresultaten in expliciete leerdoelen. Daarnaast formuleren opleidingen specifieke interculturele competenties, terwijl een kritische maatschappelijke reflectie slecht uitzonderlijk voorkomt in de leerresultaten. Overkoepelend staan vier competenties centraal in de leerdoelen en -resultaten: (1) kennis over diversiteit, (2) attitudevorming en zelfreflectie, (3) communicatieve en relationele vaardigheden, en (4) de integratie van culturele en maatschappelijke factoren in zorgpraktijken.

Verborgen curriculum

ECTS-fiches geven niet altijd een volledig beeld van de inhoud van een opleidingsonderdeel. Ze schetsen vooral de grote lijnen, waardoor meer specifieke elementen vaak niet worden opgenomen. De inhoud van de ECTS-fiches, en de mate van detail verschilt bovendien per hogeschool, per opleiding en zelfs per docent die de fiche invult. Ook de vertaalslag van de ECTS-fiche naar de concrete lesinhoud varieert. Verschillende docenten kunnen dezelfde fiche anders interpreteren of andere accenten leggen. Hierdoor kan een curriculum in de ECTS-fiches veel aandacht besteden aan inclusie, terwijl dit in de lessen beperkt blijft, of net omgekeerd. Voorgaande aspecten creëren een verborgen curriculum, met name de aspecten binnen de lessen die niet in de ECTS-fiches worden meegegeven.

Uit de interviews blijkt dat er duidelijke verschillen bestaan tussen wat de ECTS-fiches aangeven en wat er in de praktijk gebeurt rond gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit. Drie aspecten kwamen daarbij naar voren, met name (1) de inbreng van individuele lesgevers, (2) spontane interacties, en (3) ervaringsdeskundigheid.

Inbreng van individuele lesgevers

Individuele lesgevers kunnen gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in hun lessen inbedden zonder dat dit vermeld wordt in de ECTS-fiches. Dit kan door in te spelen op actuele maatschappelijke thema's tijdens de les, door zelfreflectie bij de studenten te stimuleren via intervisie en leeractiviteiten, en door casussen waarin gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit voorkomt te gebruiken.

“Binnen wondzorg bijvoorbeeld, daar wordt wel bewust gekozen om ook eens een patiënt met een andere huid te tonen om te laten zien van ‘oké goed, je kunt een evaluatie van de wonden doen. Maar als je een andere huidskleur hebt, dan kan je wel een ander gegeven krijgen’. Dus dat probeer ik wel heel hard op in te zetten.”

Het inbedden van casussen waarin gender-, cultuur- of maatschappelijke sensitiviteit voorkomt is niet altijd even makkelijk. Zoals in het voorbeeld hierboven kan er meer makkelijk een foto getoond worden waarop een persoon met een niet-witte huidskleur staat. Om andere soorten casussen te gebruiken, is er meer inzet nodig. Casussen die over culturele aspecten belichten, worden beter opgemaakt door een persoon vanuit de cultuur zelf. Zo kan deze persoon een waarheidsgetrouwe weergave meegeven.

“Je kunt in een casus gewoon een naam veranderen en je kunt daar een andere naam op zetten. Maar natuurlijk het hele culturele, de culturele saus bijvoorbeeld van die casus moet je wel door een iemand vanuit die cultuur laten schrijven. Het is heel moeilijk om vanuit een andere cultuur te gaan schrijven omdat je veronderstelt hoe het eventueel gaat zijn. En daar moeten we wel een beroep doen op externe partijen, want dat krijg je zelf natuurlijk niet gedaan. Een naam veranderen kan ik doen, maar daar gaat het niet over. Het is de cultuur die je wilt meebrengen naar de studenten.”

Spontane interacties

Uit de interviews blijkt dat leerprocessen rond gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit vaak ontstaan in spontane interacties tijdens de lessen. Voorbeelden hiervan zijn de besprekingen van casussen of van de ervaringen van studenten. Eén van de respondenten verklaarde:

“Soms komt het onderwerp gewoon spontaan naar boven, bijvoorbeeld tijdens een casusbespreking. Dat zijn vaak de momenten waarop studenten echt geraakt worden.”

Ook de openheid van de begeleider of docent speelt hierbij een rol. Zo kan de lesgever tijdens de lessen zelf klemtonen leggen, waardoor de verschillende soorten sensitiviteit al dan niet behandeld worden, bijvoorbeeld tijdens het bespreken van een casus of tijdens reflectiemomenten.

“Wij proberen studenten bewust te maken van hun houding tegenover andere culturen, maar dat gebeurt vaak in kleinere reflectiemomenten, en het hangt af van de lesgever of begeleider.”

Ervaringsdeskundigheid

Eén hogeschool hecht belang aan ervaringsdeskundigheid binnen hun opleiding verpleegkunde. Deze ervaringsdeskundigheid blijkt een sleutelstrategie om abstracte kaders te concretiseren, te contextualiseren, en meer persoonlijk te maken. Zo is dit een krachtige onderwijsvorm voor de studenten om meer bewust te zijn van diversiteit binnen hun praktijk. Bij de ervaringen van de ervaringsdeskundigen kan het luik gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit naar voren komen.

“Als het over dat topic [gendersensitiviteit] gaat is dat wij iemand laten spreken. Ook daar werken we weer met een ervaringsdeskundige die stukken van hun verhaal brengen. (...) Dat is één verhaal, maar het geeft direct een schat aan informatie van ‘oké, goh, als toekomstig verpleegkundige, daar moet ik attent voor zijn. Wat zijn mogelijke gedachten? Wat zijn fouten die ik kan maken?’ (...) Ik denk het werken met ervaringsdeskundigen op zich heel leerrijk is. (...) Die blik van die persoon, die de ervaring meemaakt, dat die het meeneemt in onze opleiding.”

Het verborgen curriculum zorgt voor een fundamentele spanning: inclusie is niet altijd zichtbaar in het formele curriculum, maar manifesteert zich op informele, interpersoonlijke en situationele wijzen. Deze spanning komt doordat gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit niet structureel ingebed zijn in de opleidingen. Hierdoor is het voorkomen van deze soorten van sensitiviteit afhankelijk van verschillende factoren, zoals het de docent, het soort les, en de context. Dit zorgt dat niet alle leerlingen evenveel kennis rond gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in hun opleiding krijgen.

Bevorderende en remmende factoren voor gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in de opleiding

Om gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in het curriculum en in de lesinhouden te implementeren zijn er factoren die dit kunnen bevorderen, maar ook afremmen. Hieronder gaan we dieper in op vijf factoren.

Ruimte binnen het curriculum

Hogescholen kunnen niet zomaar kiezen hoe ze hun opleiding verpleegkunde indelen. Ze zijn gebonden aan wettelijke richtlijnen en aan beleidslijnen binnen de hogeschool. Dit verkleint de keuzevrijheid van de opleidingen verpleegkunde over welke inhoud ze in hun opleiding willen behandelen.

Op wettelijk niveau zijn de opleidingen verpleegkunde onder andere gebonden aan de [Richtlijn 2005/36/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 september 2005 betreffende de erkenning van beroepskwalificaties](#), [Richtlijn 2013/55/EU](#), en de [Gecoördineerde Wet betreffende de uitoefening van de gezondheidszorgberoepen van 10 mei 2015](#).

Deze wetgevende teksten duiden onder andere hoeveel stages de opleidingen moeten inrichten en welke vaardigheden een verpleegkundige moet verwerven tijdens de opleiding. De overheid controleert periodiek of de opleidingen aan de wettelijke voorwaarden voldoen. Dit gebeurt door een beoordelingsprocedure, en een procedure om een accreditatie te verwerven. Hier staan respectievelijk de VLUHR Kwaliteitszorg en het Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) voor in. In deze processen worden de inbedding van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in het curriculum niet beoordeeld. Dit komt aangezien dit niet in de wetgevende kaders ingebed zijn.

Naast de officiële verplichtingen kunnen hogescholen ook eigen hogeschoolbrede richtlijnen opstellen waaraan opleidingen moeten voldoen. In beide interviews werden dergelijke richtlijnen vermeld. Eén respondent gaf aan dat intracultureel handelen expliciet is opgenomen in zo'n richtlijn.

“Eén van de hogeschool brede leerlijnen is een leerlijn rond die gaat rond internationaal en intercultureel handelen. Daarin is diversiteit mee opgenomen.”

De wettelijke kaders en hogeschoolbrede richtlijnen kunnen meer uniformiteit creëren tussen verschillende opleidingen. Hierdoor wordt de verachte vakinhoud breed opgenomen in de curricula. Tegelijkertijd laat deze uniformiteit minder ruimte voor opleidingen om eigen accenten te leggen. Wanneer gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit niet in deze richtlijnen zijn opgenomen, is de kans groter dat deze thema's ook niet in het curriculum worden geïntegreerd. Dit komt door het gebrek aan ruimte voor eigen inbreng in het curriculum.

We willen het [gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit] meer integreren, maar er is weinig ruimte in het curriculum en het moet passen binnen het kader van de opleiding.”

Institutionele kaders over gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit

Institutionele kaders kunnen een belangrijke rol spelen in het inbedden van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in de opleidingen verpleegkunde. Wanneer dergelijke kaders ontbreken, hangt de aanwezigheid van deze thema's in de curricula vaak af van de inzet van individuele docenten of van projectmatige initiatieven.

Zoals eerder aangehaald bestaan er geen wettelijke verplichtingen om gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit op te nemen in de curricula. Hogescholen kunnen wel eigen richtlijnen ontwikkelen die deze vormen van sensitiviteit verplichten. In één interview verwees de respondent naar hogeschoolbrede richtlijnen rond intercultureel handelen. In het andere interview kwam een verplichte checklijst als kader naar voren. Hierbij moeten alle docenten aan die hogeschool nagaan of hun cursusmateriaal aan de checklijst voldoet. Diversiteit is onder andere een indicator hierin.

“We moeten ons cursusmateriaal screenen. (...) [Het is belangrijk] dat je wel voldoende varieert. Bijvoorbeeld in je voorbeelden. Dat je niet alleen maar voorbeelden geeft van een heteroseksueel gezin met een vrouw en een man die twee kindjes hebben. (...) Ook daar is variatie belangrijk. Qua leeftijd, qua scholingsgraad, qua eigenlijk alles. (...) Het is een vragenlijst zodat elke docent individueel kijkt of het cursusmateriaal dat die aanbied voldoende diversiteit sensitief zijn?”

Kaders waarin gender-, cultuur-, of maatschappelijke sensitiviteit voorkomen ondersteunen de integratie van deze thema's in de opleidingen. Bovendien is het belangrijk dat de kaders een structurele integratie verwachten. Zonder structurele verankering blijven dergelijke thema's vaak versnipperd overheen een beperkt aantal opleidingsonderdelen.

“We hebben wel een vak waarin we het over zorg voor kwetsbare groepen hebben, maar genderdiversiteit zit daar niet apart in. Dat zou misschien wel mogen.”

“Het [, met name gendersensitiviteit,] zit her en der verspreid, maar het is niet structureel. Als je het niet expliciet opneemt, riskeer je dat het vergeten wordt.”

Rol van de docenten

Docenten spelen een cruciale rol in het vormgeven van de uiteindelijke lesinhoud. Zij maken de vertaalslag van de ECTS-fiches naar de concrete onderwijspraktijk. In de omgekeerde richting, kunnen ze ook signalen vanuit de studenten doorgeven aan de curriculumverantwoordelijke. Daardoor zijn docenten een cruciale actor in het al dan niet inbedden van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit in de opleidingen en de uiteindelijke lesinhoud.

Allereerst is de houding van docenten ten aanzien van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit bepalend voor de mater waarin ze deze in hun lessen implementeren.

“Sommigen zijn er wel mee bezig [met genderinclusie], anderen vinden dat het er niet echt toe doet.”

Ook de competenties en kennis van de docenten spelen een rol. Om gender-, cultuur-, en maatschappelijk sensitief les te geven, hebben docenten voldoende kennis en didactische vaardigheden nodig.

“Je moet eigenlijk wel sensitief genoeg zijn om te kunnen inschatten dat jouw referentiekader niet het referentiekader is van de persoon tegenover jou.”

“Er zijn zeker collega's die willen bijleren, maar ze weten niet waar te beginnen. Soms is er gewoon onzekerheid: mag ik dit zo zeggen? Hoe begeleid ik een moeilijk gesprek?”

Onderwijsinstellingen kunnen diverse acties ondernemen om de houding en competenties over gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit te versterken. Tools zoals de checklijst van het cursusmateriaal kunnen daarbij een belangrijke aanzet vormen, vooral wanneer ze aanleiding geven tot teams gesprekken.

“Ik denk dat die screeningtool op zich, dat gewoon vinkje zetten of zo, niet het verschil maakt. (...) We hebben zelden mensen die een vak alleen geven. Vaak zijn ze met twee of met meer. En dan moesten we samen over [de screeningtool] praten. En net dat maakte wel dat er daar bewuster naar gekeken. (...) [We hebben] ook het

diversiteit spel gespeeld, waarbij er wordt stilgestaan bij alle mogelijke delen en identiteiten. (...) Een en dat op zich heeft voor heel veel mensen wel de ogen wel geopend van 'goh hmm ja, ik dacht dat ik rekening hield met wat diversiteit, maar misschien is dat toch niet echt zo. Of misschien moet ik toch een aantal dingen anders gaan gaan bekijken.'"

Andere initiatieven, zoals een diversiteitsspel of werken met ervaringsdeskundigen, kunnen eveneens docenten sensibiliseren en een heftige hefboom zijn in het versterken van gender-, cultureel-, en maatschappelijke sensitieve zorg. Tot slot is interne dialoog tussen de docenten essentieel om van elkaar te leren en elkaar te versterken.

"We zouden daar graag iets mee doen, maar we weten niet wat collega's elders doen of hoe ze het aanpakken."

Kritieke actoren

In de opleidingen zijn er kritieke actoren nodig om gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensibiliteit breder in de lesinhoud in te bedden. Kritieke actoren zijn meestal actoren die diversiteitssensitieve zorg belangrijk vinden. Zij kunnen vocaal zijn en het belang ervan delen met anderen.

"En het voordeel is dan wel dat ik een aantal mensen in mijn team heb die daar [met diversiteit] heel veel mee bezig zijn en dat die dan wel kunnen zeggen 'Goh, ik merk toch rond dat thema van dat zullen toch moeten nog met de docenten daar wat extra bij stilstaan'. (...) Er is eigenlijk wel voortdurend een stukje intervisie en een verdere professionalisering van docenten op dat vlak."

Signalen van gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit

Signalen vanuit diverse actoren over het belang van gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit kunnen een motor vormen om dit meer in het curriculum in te bedden.

Een eerste belangrijke aspecten zijn de maatschappelijke tendensen. Deze worden zo goed als mogelijk in de opleiding opgenomen. Dit is echter niet altijd mogelijk en er zit ook een vertraging in.

Ik denk dat de maatschappij in een stroomversnelling gegaan [rond gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitieve zorg]. (...) Het duurt dat het volledige curriculum [hervormd kan worden] (...) Dat je daar altijd een beetje achter op de feiten loopt, eer dat we dat volledig geïmplementeerd hebben. De moeilijkheid is dat we soms met de maatschappij veel verder staan. Dus de uitdaging blijft daar wel altijd om zo up to date te blijven.

Een tweede actor zijn de signalen van de studenten en van het werkveld. Wanneer deze actoren aangeven dat er onvoldoende competenties over een topic zijn, bekijkt de opleiding of ze deze verwachte competenties in het curriculum kunnen inbedden. Hierbij zijn de docenten en de studenten cruciale actoren om deze signalen overheen de opleidingsverantwoordelijken te verspreiden.

"We komen ook nog wel heel vaak op het werkveld, dus ook tijdens de intervisie momenten. Als collega's ervaren dat er tijdens de intervisiemomenten bij de terugkomdagen onderwerpen aan bod komen die hiermee te maken hebben, dan leggen we die ook wel en komen die ook wel aan het curriculum. Dan gaan we kijken: 'Hoe moeten we daarop anticiperen?' Ik denk maar iets, bijvoorbeeld bij discriminatie. Als studenten in een bepaalde discriminatie situatie ervaren, hoe gaan we daarmee om? Is dat iets wat we meer in het curriculum? Dus ook die feedback proberen we zeker wel mee te pakken. (...) Met de input van de praktijkervaringen is het zeker belangrijk om daar mee aan de slag te gaan."

Conclusie

Gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit is slechts in beperkte mate en niet structureel geïntegreerd in de professionele bacheloropleidingen verpleegkunde die erkend zijn door de Vlaamse Gemeenschap. Hoewel deze vormen van sensitiviteit steeds belangrijker worden binnen onze diverse en veranderende samenleving, blijven ze in de curricula grotendeels impliciet, versnipperd, en ongelijk verdeeld over opleidingen en opleidingsonderdelen.

Gendersensitiviteit is het minst ingebed. In het vaste curriculum wordt gender voornamelijk herleid tot biologische en reproductieve verschillen, met een sterke focus op het voortplantingsstelsel en zwangerschap; Andere relevante aspecten, zoals genderverschillen in ziektebeelden, genderdiversiteit en intersectionele benaderingen komen nauwelijks aan bod. In de keuzevakken en -modules is gendersensitiviteit slechts beperkt aanwezig, met name in zeven opleidingsonderdelen overheen drie hogescholen. Bovendien ontbreekt gendersensitiviteit vrijwel volledig in de gestructureerde leerdoelen, wat wijst op een gebrek aan verankering van gendersensitiviteit in de curricula.

Cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit komen frequenter voor dan gendersensitiviteit. Ook hier is de integratie onvoldoende consistent binnen de curricula. Niet alle opleidingen nemen deze thema's op in het vast curriculum. Waar dit wel gebeurt blijven ECTS-fiches vaak vaag over de inhoud, aanpak en leerverwachtingen. Thema's zoals diversiteit, cultuur, religie, en sociale ongelijkheid worden wel benoemd, maar zelden uitgewerkt in concrete leerdoelen. In keuzevakken en -modules krijgen cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit vaker aandacht, meestal binnen een internationale context.

Niet alles van leerinhoud staat vermeld in de ECTS-fiches. Hiernaast bestaat nog een verborgen curriculum. De aanwezigheid van gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in het verborgen curriculum hangt sterk af van individuele docenten, persoonlijke expertise en informele leerprocessen. Dit kan leiden tot grote verschillen in de vakinhoud rond gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit tussen de verschillende opleidingen. Ook binnen één opleiding kunnen studenten in verschillende mate kennis rond gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit krijgen tijdens de lessen. Het verborgen curriculum biedt dus geen garantie op een consistente en gelijkwaardige vorming in sensitieve zorg.

Kortom, ondanks een groeiende beleidsmatige en maatschappelijke aandacht voor inclusieve en rechtvaardige zorg, zijn gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit momenteel onvoldoende structureel ingebed in de curricula van de opleidingen verpleegkunde. Zonder expliciete leerdoelen, duidelijke inhoudelijke kaders, en een opleidingsbrede aanpak, blijft de behandeling van deze thema's in de lessen kwetsbaar. Dit is een gemiste kans. Studenten verpleegkunde moeten een gegarandeerde en consistente basis krijgen in hun opleiding om gender-, cultuur-, en maatschappelijk sensitief te kunnen handelen in de verpleegkundige praktijk.

Bijlage 1: Professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde in het academiejaar 2024 – 2025 in de Vlaamse Gemeenschap

In het academiejaar 2024 – 2025 erkende de Vlaamse Gemeenschap 20 professionele bacheloropleidingen Verpleegkunde (Hogeronderwijsregister, z.d.). In volgende tabel vindt u de onderwijsinstellingen die een professionele bacheloropleiding verpleegkunde onderwezen.

Onderwijsinstelling (officiële benaming)	Opleidingslocatie	Opleidingstaal	Benaming van de opleiding in dit onderzoek
Artesis Plantijn Hogeschool Antwerpen	Antwerpen	Nederlands	AP Hogeschool
Arteveldehogeschool	Gent	Nederlands	Arteveldehogeschool
Erasmushogeschool Brussel	Brussel-hoofdstad	Nederlands	Erasmushogeschool Brussel
Hogeschool Gent	Gent	Nederlands	HOGENT
Hogeschool Gent en Arteveldehogeschool	Gent	Nederlands	HOGENT en Arteveldehogeschool
Hogeschool PXL	Hasselt	Nederlands	Hogeschool PXL
Hogeschool West-Vlaanderen	Brugge	Nederlands	Howest
Karel de Grote Hogeschool, Katholieke Hogeschool Antwerpen	Antwerpen	Nederlands	KdG Hogeschool
Katholieke Hogeschool Vives Noord	Brugge	Nederlands	VIVES Brugge
Katholieke Hogeschool Vives Zuid	Kortrijk	Nederlands	VIVES Kortrijk
Katholieke Hogeschool Vives Zuid	Roeselare	Nederlands	VIVES Roeselare
Odisee	Aalst	Nederlands	Odisee Aalst
Odisee	Brussel-hoofdstad	Nederlands	Odisee Brussel
Odisee	Brussel-hoofdstad	Meertalig	Odisee Brussel
Odisee	Sint-Niklaas	Nederlands	Odisee Sint-Niklaas
Thomas More Kempen	Lier	Nederlands	Thomas More Campus Lier
Thomas More Kempen	Turnhout	Nederlands	Thomas More Campus Turnhout
Thomas More Mechelen-Antwerpen	Mechelen	Nederlands	Thomas More Mechelen
UC Leuven	Leuven	Nederlands	UCLL Campus Leuven
UC Limburg	Diepenbeek	Nederlands	UCLL Campus Diepenbeek

Bijlage 2: Coderingskader

Om de opleidingsbrochures en de ECTS-fiches van de opleiding verpleegkunde te kunnen toetsen aan gender-, cultuur-, en maatschappelijke sensitiviteit, ontwikkelden we een coderingskader.

Het coderingskader bouwden we enerzijds inductief op door terminologie uit diverse soorten documenten te verzamelen. We keken naar (1) beleidsdocumenten over inclusie in het onderwijs en gezondheidszorg, (2) wetenschappelijke literatuur over gender- en cultuursensitief onderwijs voor (toekomstige) verpleegkundigen, en (3) richtlijnen en accreditatiecriteria inzake cultuursensitieve en inclusieve zorg. Anderzijds bekeken we de ECTS-fiches en vulden we het coderingskader aan.

De verzamelde terminologie omvatte onder andere volgende termen:

- Gender(gelijkheid)
- Gendersensitieve communicatie
- Zwangerschap en bevalling
- Moeder
- Vrouwelijk voortplantingsstelsel
- Vrouwelijke genitale verminking
- Intersectionaliteit of kruispuntdenken
- Gelijke kansen
- (super)diversiteit
- Diversiteitsresponsieve zorg
- Inclusieve zorg en -maatschappij
- Inclusie
- Cultuur
- Interculturele diversiteit en -communicatie
- Cultuursensitiviteit
- Cultuursensitieve zorg
- Culturele en etnische identiteiten
- Culturele competentie
- Multicultureel handelen
- Etniciteit
- Racisme
- Tradities en geloof
- Levensbeschouwelijke diversiteit
- Dekolonisatie
- Privileges
- Stereotypen en vooroordelen
- Discriminatie
- Sociale ongelijkheid
- Maatschappij-sensitieve zorg
- Maatschappij en gezondheid
- Wereldburgerschap

Bijlage 3: Tabel gendersensitiviteit en cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit binnen de opleidingen verpleegkunde

Hoger onderwijsinstelling	Gendersensitiviteit in opleidingsonderdelen	Cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in opleidingsonderdelen
AP Hogeschool	Vaste vakken: Zorg aan moeder en kind (3sp.), en Gezondheid en maatschappij (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 6sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 0sp.	Vaste vakken: Gezondheid en maatschappij (3sp.), Sociale wetenschappen 1.1 (3sp.), Sociale wetenschappen 1.2 (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 9sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /
Arteveldehogeschool	Vaste vakken: / Totaal studiepunten vaste vakken: 0sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 0sp.	Vaste vakken: Transculturele zorg en wereldburgerschap (4sp.), Wetenschappen 1: RZL en ethiek (2sp.), 21st century skills: verpleegkunde 2030 (4sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 10sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /
Erasmushogeschool Brussel	Vaste vakken: Specifieke zorgvrager 3 (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 3sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 0sp.	Vaste vakken: Zorgvrager en context (3sp.), Organisatie en coördinatie van de verpleegkunde 2 (4sp.), Specifieke Zorgvrager 2: Psychosociale hulpverlening (8sp.), Totaal studiepunten vaste vakken: 15sp. Keuzevakken en modules: Internationale casuïstiek 4 (4sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 4sp.
HOGENT	Vaste vakken: Verpleegkundige zorg en communicatie 1b (8sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 8sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 0sp.	Vaste vakken: Eerstelijnszorg (5sp.), Professionele zelfontwikkeling 2 (4sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 9sp. Keuzevakken en modules: COIL Ulreka debates (3sp.), Global buddy program (3sp.), Summer course Wilderness and Adventure Therapy (5sp.), Start locally, debate globally (3sp.)

		Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 14sp.
Hogeschool PXL	<p>Vaste vakken: Menselijk functioneren 3 (theorie) (9sp.), Gezin en Kind (theorie) (9sp.), en Menselijk functioneren 2 (theorie en praktijk) (8sp.), Totaal studiepunten vaste vakken: 26sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>	<p>Vaste vakken: Menselijk functioneren 2 (theorie en praktijk) (8sp.), Klinische zorgtrajecten 2 (9sp.), GGZ en ouderenzorg (theorie) (9sp.), Interdisciplinaire eerstelijnszorg (4sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 30sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Keuzeblok Geestelijke gezondheidszorg (4sp.), Summer course Wilderness and Adventure Therapy (5sp.), The Internationalist (5sp.), Sexual Health (5sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 19sp.</p>
Howest	<p>Vaste vakken: Zorgdomein: zorg voor moeder en pasgeborene (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 3sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>	<p>Vaste vakken: Diversity & health@world (2sp.), Verpleegkundige zorg voor het unieke kind (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 5sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>
KdG Hogeschool	<p>Vaste vakken: Verlenen van zorg op maat: Moeder en kind – pediatrie (5sp.), Verlenen van zorg op maat: Eerstelijns – thuisverpleegkundige (5sp.), Verpleegkundige in de wereld 3V (1sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 11sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Gender & sexuality (4sp.), Seksualiteit en intimiteit (3sp.), Global perspective in nursing (6sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 13 sp.</p>	<p>Vaste vakken: Verpleegkundige in de maatschappij m.i.v. RZL 1V (3sp.), Professionele ervaring 1V (8sp.), Functioneren binnen een team m.i.v. RZL 2V (3sp.), Verpleegkundige in relatie met de andere 2V (2sp.), Verpleegkundige in Europa 2V (2sp.), RZL en maatschappelijk-sensitieve zorg 4V (2sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 20sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Migration & Superdiversity (4sp.), Seksualiteit en intimiteit (3sp.), Summer School KdG: Positive Health & Resilience (3sp.), Global perspective in nursing (6sp.), Impact Lab (m.i.v. RZL) (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 19sp.</p>
Odisee Aalst, Odisee Brussel, en Odisee Sint-Niklaas	<p>Vaste vakken: Ouder- en kindzorg en pediatrie (7sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 7sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>	<p>Vaste vakken: / Totaal studiepunten vaste vakken: 0sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Buiten Europa: voorbereid op stage I (3sp.)</p>

			Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 3sp.
Thomas Campus Lier	More	Vaste vakken: Preventieve en curatieve zorg voor moeder en kind (5sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 5sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /	Vaste vakken: De verpleegkundige in maatschappelijk perspectief (4sp.), De persoon in de zorg: ethische en juridische aspecten (3sp.), Zorgethiek (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 10sp. Keuzevakken en modules: Geestelijke gezondheidszorg – Deel 3 (8sp.), International activity (3ps.), Cultuursensitieve zorg (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 14sp.
Thomas Campus Turnhout	More	Vaste vakken: / Totaal studiepunten vaste vakken: 0sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /	Vaste vakken: Verpleegkundige beroepsidentiteit (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 3sp. Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 0sp.
Thomas Mechelen	More	Vaste vakken: Module moeder en kind (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 3sp. Keuzevakken en modules: Inclusie (3sp.), Global nursing care (3sp.), en Seksuele gezondheid (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 9sp.	Vaste vakken: Module sociale gezondheidszorg (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 3sp. Keuzevakken en modules: Inclusie (3sp.), Global nursing care (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 6sp.
UCLL Leuven	Campus	Vaste vakken: Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 9sp. Keuzevakken en modules: Maternale perinatale zorg voor verpleegkundigen (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 3sp.	Vaste vakken: Persoonlijke ontwikkeling (3sp.), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (3sp.), Fundamenten van verpleegkunde 3 (15sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 21sp. Keuzevakken en modules: Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (9sp.), Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (3sp.), Scenarios for Dreamers for the 21st Century (3sp.), Superdiversiteit (3sp.), Intercultural Communications (3sp.), Connecting worlds (3sp.), COIL: Current Issues in Global Health (3sp.)

		Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 27sp.
UCLL Campus Diepenbeek	<p>Vaste vakken: Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 9sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>	<p>Vaste vakken: Persoonlijke ontwikkeling (3sp.), Persoonlijke en professionele ontwikkeling (3sp.), Fundamenten van verpleegkunde 3 (15sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 21sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (9sp.), Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (3sp.), Scenarios for Dreamers for the 21st Century (3sp.), Superdiversiteit (3sp.), Intercultural Communications (3sp.), Connecting worlds (3sp.), COIL: Current Issues in Global Health (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 27sp.</p>
VIVES Brugge, VIVES Kortrijk, en VIVES Roeselare	<p>Vaste vakken: Specifieke zorgverlening: moeder, pasgeborene en kind (4sp.), Verdieping in specifieke zorgbehoeften (3sp.), Diversiteitsresponsieve zorg 1 (3sp.), en Diversiteitsresponsieve zorg 2 (4sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 14sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: / Totaal studiepunten keuzevakken en modules: /</p>	<p>Vaste vakken: Diversiteitsresponsieve zorg 1 (3sp.), Diversiteitsresponsieve zorg 2 (4sp.), Diversiteit in de zorg (2sp.) (onderdeel binnen professionele identiteitsontwikkeling), Beroepspraktijk 3: LiveLab (3sp.) Totaal studiepunten vaste vakken: 12sp.</p> <p>Keuzevakken en modules: Topics in de zorg bij mensen met een beperking (3sp.), Global sustainability and engagement (3sp.) Totaal studiepunten keuzevakken en modules: 6sp.</p>

Bijlage 4: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in het vast curriculum

Hogeschool en locatie	Opleidingsonderdeel (studiepunten)	Woorden
AP Hogeschool	Gezondheid en maatschappij (3sp.)	Interculturele diversiteit Vrouwelijke genitale verminking
	Sociale wetenschappen 1.1 (3sp.)	Cultuur en geloof
	Sociale wetenschappen 1.2 (3sp.)	Cultuur
	Zorg aan moeder en kind (3sp.)	Zwangerschap en bevalling De normale zwangerschap/ pathologie van de zwangerschap
Arteveldehogeschool	Transculturele zorg en wereldburgerschap (4sp.)	Diversiteit Stereotypen en vooroordelen Interculturele communicatie
	Wetenschappen 1: RZL en ethiek (2sp.)	Diversiteit Cultuursensitieve zorg
	21st century skills: verpleegkunde 2030	Cultuursensitieve zorg
Erasmushogeschool Brussel	Zorgvrager en context (3sp.)	Respect zorgverlener naar zorgvrager en omgekeerd, regels- hoe op respectvolle manier omgaan met de context met de verschillende tradities, cultuur van de zorgvrager en omgekeerd Religie als factor bij de waarden en normen, linken aan zorg, linken aan de beroepsuitoefening Cultuur en ethiek Gezondheid en sociale ongelijkheid Een interessante mix: cultuur, religie, de grootstad en de gezondheidszorg
	Organisatie en coördinatie van de verpleegkunde 2 (4sp.)	Ethiek en diversiteit
	Specifieke Zorgvrager 2: Psychosociale hulpverlening (8sp.)	Cultuursensitieve zorg
	Specifieke zorgvrager 3 (3sp.)	Zwangerschap
	Internationale casuïstiek 2: Moeder & Kind (3sp.)	Moeder, kind en zorg
	Internationale casuïstiek 4 (4sp.)	Transculturele zorg (transculturele theorieën en modellen, op religie gebaseerde praktijken, op cultuur gebaseerde gezondheidszorgmodaliteiten, alsook culturele gezondheidsevaluatie)
HOGENT	Verpleegkundige zorg en communicatie 1b (8sp.)	Moeder en kind
	Eerstelijnszorg (5sp.)	Zorg met oog voor diversiteit

	Professionele zelfontwikkeling 2 (4sp.)	Interculturele en internationale competenties (ICOM's) Wie ben ik in een wereld van diversiteit en internationalisering
Hogeschool PXL	Menselijk functioneren 2 (theorie en praktijk) (8sp.)	Cultuursensitiviteit Kruispuntdenken
	Klinische zorgtrajecten 2 (9sp.)	Sociale ongelijkheid en de impact hiervan op de gezondheidstoestand van de patiënt
	GGZ en ouderenzorg (theorie) (9sp.)	Diversiteit onder ouderen Cultuursensitieve zorg
	Interdisciplinaire eerstelijnszorg (4sp.)	Maatschappelijke kwetsbaarheid Samenleven in superdiversiteit
Howest	Diversity & health@world (2sp.)	Cultuurverschillen Impact van culturele verschillen op de gezondheid Omgaan met cultuurverschillen en diversiteit Interculturele competenties en -communicatie
	Zorgdomein: zorg voor moeder en pasgeborene (3sp.)	Moeder en pasgeborene
	Verpleegkundige zorg voor het unieke kind (3sp.)	Cultuursensitieve zorg
KdG Hogeschool	Verpleegkundige in de maatschappij m.i.v. RZL 1V (3sp.)	Cultuur en diversiteit Kennismaking met culturele diversiteit Toepassing: joodse cultuur, Islam.
	Professionele ervaring 1V (8sp.)	Groepsgesprekken rond thema's als diversiteit, mens achter de patiënt,..
	Verlenen van zorg op maat: Moeder en kind – pediatrie (5sp.)	Moeder-kind
	Verlenen van zorg op maat: Eerstelijns – thuisverpleegkunde (5sp.)	Gynaecologie, intimiteit en seksualiteit Aandoeningen van het vrouwelijk voortplantingssysteem met inbegrip van farmacologie
	Functioneren binnen een team m.i.v. RZL 2V (3sp.)	Een kennismaking met de grote levensbeschouwelijke tradities d.m.v. een exploratie van de zingevingdimensie in het perspectief van de lijdensproblematiek: boeddhisme, hedonisme, atheïstisch en christelijk humanisme, karmische visie. Uiteenlopende visies op het leven na de dood als tevens (rouw)rituelen bij het sterven en de begrafenis in het jodendom, christendom, islam, vrijzinnigheid en de oosterse godsdiensten.
	Verpleegkundige in relatie met de andere 2V (2sp.)	Diversiteit
	Verpleegkundige in Europa 2V (2sp.)	Verschillen in opleiding, beroep en cultuur bij verpleegkundigen in Europa
	Verpleegkundige in de wereld 3V (1sp.)	De duurzame ontwikkelingsdoelstellingen met als topics (...) gendergelijkheid (...)
	RZL en maatschappelijk-sensitieve zorg 4V (2sp.)	Maatschappelijk-sensitieve zorg Relatie wetenschap en geloof

		Christendom en wereldreligies Levensbeschouwelijke diversiteit: actief en passief pluralisme
Odisee Aalst, Odisee Brussel en Odisee Sint-Niklaas	Ouder- en kindzorg en pediatrie (7sp.)	Het (ongeboren) kind en diens moeder/ouders.
Thomas More Campus Lier	De verpleegkundige in maatschappelijk perspectief (4sp.)	(multi-culturele) groepsgebeuren Sociale ongelijkheid en uitsluiting
	Preventieve en curatieve zorg voor moeder en kind (5sp.)	De zwangere vrouw De normale zwangerschap De bevalling
	De persoon in de zorg: ethische en juridische aspecten (3sp.)	Levensbeschouwelijke achtergronden
	Zorgethiek (3sp.)	Levensbeschouwelijke dialoog in de zorg De regels van Swidler rond interlevensbeschouwelijke communicatie Attitude tegenover levensbeschouwelijke diversiteit achterhalen (exclusief/inclusief/relativist, dialogaal)
Thomas More Campus Turnhout	Verpleegkundige beroepsidentiteit (3sp.)	Communicatieregels voor ideologische dialoog (Swidler) Houdingen tegenover diversiteit Geloofsstijlen
Thomas More Mechelen	Module sociale gezondheidszorg (3sp.)	Sociaaleconomische gezondheidsverschillen en inclusieve maatschappij
	Module moeder en kind (3sp.)	Toegepaste verloskunde voor verpleegkundigen. Alle stadia van preconceptie tot kraambed. Vrouwelijke genitale verminking.
UCLL Campus Leuven	Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.)	Het kind met zijn gezin in de huidige maatschappij
	Persoonlijke ontwikkeling (3sp.)	De student als 'breeddenkende, geëngageerde wereldburger' is open-minded en cultuursensitief voor de brede samenleving waarin hij participeert en heeft een duidelijk beeld van de wereld waarin we willen leven. De student kan vanuit een ervaring in community service learning zijn blik verruimen, niet alléén een kijk naar verpleegkundige zorg en algemeen welzijn, maar een brede kritische kijk op onze maatschappij met zijn grote diversiteit.
	Persoonlijke en professionele ontwikkeling (3sp.)	De student als 'breeddenkende, geëngageerde wereldburger' is open-minded en cultuursensitief voor de brede samenleving waarin hij participeert en heeft een duidelijk beeld van de wereld waarin we willen leven. De student kan vanuit een maatschappelijk engagement zijn blik verruimen, niet alléén een kijk naar verpleegkundige zorg en algemeen welzijn, maar een brede kritische kijk op onze maatschappij met zijn grote diversiteit.

		Fundamente(n) van verpleegkunde 3 (15sp.)	Sociale ongelijkheid Culturele diversiteit in de zorg
UCLL Diepenbeek	Campus	Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.)	Het kind met zijn gezin in de huidige maatschappij
		Persoonlijke ontwikkeling (3sp.)	De student als 'breeddenkende, geëngageerde wereldburger' is open-minded en cultuursensitief voor de brede samenleving waarin hij participeert en heeft een duidelijk beeld van de wereld waarin we willen leven. De student kan vanuit een maatschappelijk engagement zijn blik verruimen, niet alléén een kijk naar verpleegkundige zorg en algemeen welzijn, maar een brede kritische kijk op onze maatschappij met zijn grote diversiteit.
		Persoonlijke en professionele ontwikkeling (3sp.)	De student als 'breeddenkende, geëngageerde wereldburger' is open-minded en cultuursensitief voor de brede samenleving waarin hij participeert en heeft een duidelijk beeld van de wereld waarin we willen leven. De student kan vanuit een maatschappelijk engagement zijn blik verruimen, niet alléén een kijk naar verpleegkundige zorg en algemeen welzijn, maar een brede kritische kijk op onze maatschappij met zijn grote diversiteit.
		Fundamente(n) van verpleegkunde 3 (15sp.)	Sociale ongelijkheid Culturele diversiteit in de zorg
VIVES Brugge, Kortrijk en Roeselare	VIVES VIVES	Diversiteitsresponsieve zorg 1 (3sp.)	Meerdere identiteitskenmerken zoals leeftijd, geslacht en etniciteit, tot minder zichtbare of niet-zichtbare kenmerken zoals seksuele oriëntatie, religieuze overtuigingen, socio-economische status, onderwijsniveau, psychische en fysieke gezondheid en (arbeids)participatie. Kruispuntdenken Diversiteitscirkel Stigmatisering, discriminatie en uitsluiting
		Diversiteitsresponsieve zorg 2 (4sp.)	Diversiteit in de verpleegkundige praktijk De invloed van hoge leeftijd in combinatie met andere identiteiten zoals geslacht, etniciteit, onderwijsniveau, socio-economische status, mentale en fysieke gezondheid op lichamelijke, psychische en sociale kwetsbaarheid. Professioneel ageism waarbij oudere zorgontvangers systematisch op een stereotype en negatieve manier geportretteerd en op basis van leeftijd gediscrimineerd worden, met onder-of overbehandeling als gevolg. Diversiteitsresponsieve zorg binnen de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) en binnen de thuissituatie, in het ziekenhuis en in allerhande voorzieningen.

	Diversiteit in de zorg (2sp.) (onderdeel binnen professionele identiteitsontwikkeling)	Omgaan met verschillende culturen Omgaan met (super)diversiteit Interculturele bemiddeling en multicultureel handelen
	Specifieke zorgverlening: moeder, pasgeborene en kind (4sp.)	De moeder en pasgeborene
	Beroepspraktijk 3: LiveLab (3sp.)	Kinderen in een sociaal kwetsbaar gezin
	Verdieping in specifieke zorgbehoeften (3sp.)	Zorg aan de moeders

Bijlage 5: Gender-, cultuur- en maatschappelijke sensitiviteit in de keuzevakken en -modules

Hoger onderwijsinstelling	Opleidingsonderdeel (studiepunten)	Thema's
AP Hogeschool	/	/
Arteveldehogeschool	/	/
Erasmushogeschool Brussel	Internationale casuïstiek 4 (4sp.)	Transculturele zorg (transculturele theorieën en modellen, op religie gebaseerde praktijken, op cultuur gebaseerde gezondheidszorgmodaliteiten, alsook culturele gezondheidsevaluatie)
HOGENT	COIL Ulreka debates (3sp.)	Dominantie binnen sociale, culturele en wetenschappelijke uitdagingen
	Global buddy program(3sp.)	Inzichten in culturele flexibiliteit en conflicthantering Inzichten in culturele ontvankelijkheid en culturele sensitiviteit
	Summer course Wilderness and Adventure Therapy (5sp.)	Interculturele en internationale vaardigheden: cultuursensitieve zorg
Hogeschool PXL	Start locally, debate globally (3sp.)	Dominantie binnen sociale, culturele en wetenschappelijke uitdagingen
	Keuzeblok Geestelijke gezondheidszorg (4sp.)	Multiculturaliteit Diversiteit in gezinnen en cliëntcontexten Cultuursensitieve zorg
	Summer course Wilderness and Adventure Therapy (5sp.)	Cultuursensitieve zorg
	The internationalist (5sp.)	Oriëntatie intercultural awareness en intercultural competence Exploratie concepten zoals identity, ethnicity, diversity, culture, racism, decolonisation, empowerment, culture shock/reverse culture shock, prejudice, implicit bias Kritisch en open houding t.a.z. van verschillende cultural models (vb. DMIS, cultural iceberg, ...) Exploratie interculturele communicatie Exploratie omgaan met culturele verschillen in dagelijkse praktijk en tijdens de buitenlandse stage Kritische en open blik op gezondheidszorg vanuit intercultureel perspectief
	Sexual Health (5sp.)	Invloed van cultuur op seksualiteit en relaties
Howest	/	
KdG Hogeschool	Migration & Superdiversity (4sp.)	Transformatie van Europese samenlevingen naar superdiversiteit Majority-minority cities Zelfreflectie van de persoonlijke en culturele waarden inzake diversiteit, specifiek om 'othering' te vermijden

	Gender & sexuality (4sp.)	Gender Gendersensitieve communicatie
	Seksualiteit en intimiteit (3sp.)	Seksualiteit in de multiculturele samenleving Seksuele diversiteit en genderdiversiteit
	Summer School KdG: Positive Health & Resilience (3sp.)	Intercultureel ontmoeten
	Global perspective in nursing (6sp.)	Cultuur en interculturaliteit Superdiversiteit Intersectionaliteit en privileges Discriminatie Gender en seksualiteit
	Impact Lab (m.i.v. RZL) (3sp.)	Dialog rond thema's als (...), omgaan met diversiteit... vanuit je eigen achtergrond, met respect voor christelijke waarden.
Odisee Aalst, Odisee Brussel, en Odisee Sint-Niklaas	Buiten Europa: voorbereid op stage I (3sp.)	Inzicht in religie en interculturele communicatie
Thomas More Campus Lier	Geestelijke gezondheidszorg - Deel 3 (8sp.)	Transculturele psychiatrie
	International activity (3ps.)	Inzicht in cultuur en interculturele communicatie
	Cultuursensitieve zorg (3sp.)	Ondersteuning van taal in verschillende vormen om toegankelijke zorgverlening te bieden: SMOG, interpretatie van cultuurdiverse non-verbale taal... Geestelijke en fysieke gezondheid van vluchtelingen. Vaak voorkomende problemen, aandachtspunten bij cultuursensitieve zorgaanpak. Bijwonen van bijscholing rond cultuursensitieve zorgverlening, bekijken van docu's, films,... rond cultuursensitieve thema's,...
Thomas More Campus Turnhout	/	/
Thomas More Mechelen	Inclusie (3sp.)	Inclusie Genderdiversiteit Discriminatie Stereotypering
	Global nursing care (3sp.)	Deel 1 - Beeldvorming en Framing: Hoe kijken we naar andere culturen? Hebben we (voor)oordelen? Kunnen we ons inleven in de uitdagingen en kansen die het buitenlandse zorglandschap te bieden heeft? Termen als 'white savior complex' (...) worden besproken en kritisch bekeken. Verschillende conceptuele kaders worden belicht en besproken in functie van een buitenlandse stage: 'dekolonisatie', 'white fragility', 'wereldburgerschap', 'intersectionaliteit' en 'duurzaam engagement'. Deel 2 - Inter- en crossculturele communicatie: Wat zijn verschillende facetten bij interculturele communicatie?

		Aan de hand van onder andere interculturele cases van studenten van de afgelopen jaren komen de verschillende actoren, visies, dimensies en niveaus, maar ook gevoelige, moeilijke en specifieke aspecten aan bod. Deel 5 - Interculturele verpleegervaringen
	Seksuele gezondheid (3sp.)	Genderdiversiteit
UCLL Leuven	Campus Maternale perinatale zorg voor verpleegkundigen (3sp.)	Tienerzwangerschap
	Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (9sp.)	Leeftijd, migratieachtergrond, beperking, sociale klasse, arbeidssituatie. Vluchtelingen met thema's zoals cultuursensitieve zorg
	Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (3sp.)	Interculturele competentie Wereldburgerschap Begeleid traject met interculturele workshops en reflectie ter plaatse
	Scenarios for Dreamers for the 21st Century (3sp.)	Diversiteitsbewuste en open ended dialoog
	Superdiversiteit (3sp.)	Superdiversiteit Verschillen in cultuur en verschillen tussen mensen Inclusieve structuur, cultuur en praktijk Diversiteitsvriendelijk personeelsbeleid Ondersteunen van werknemers in verbindend en cultuursensitief handelen en communiceren
	Intercultural Communications (3sp.)	Interculturele communicatie Culturele patronen Begrijpen van culturele en etnische identiteiten Cultuurshock Non-verbale communicatie overheen culturen Uitdagingen in het ontwikkelen van interculturele relaties Socio-culturele en ethische-filosofie implicaties van theorieën
	Connecting worlds (3sp.)	Superdiversiteit Dekolonisering White privilege Interculturele competentie en multiperspectiviteit Respect voor diversiteit en verschil
UCLL Diepenbeek	Campus Kwetsbare zorgvragers aan zet: handvatten in de maatschappelijke gezondheidszorg (9sp.)	Leeftijd, migratieachtergrond, beperking, sociale klasse, arbeidssituatie. Vluchtelingen met thema's zoals cultuursensitieve zorg
	Superdiversiteit (3sp.)	Superdiversiteit Verschillen in cultuur en verschillen tussen mensen Inclusieve structuur, cultuur en praktijk Diversiteitsvriendelijk personeelsbeleid Ondersteunen van werknemers in verbindend en cultuursensitief handelen en communiceren

	COIL: Current Issues in Global Health (3sp.)	Interculturele zorg
	Transdisciplinair global engagement traject: Doble Via (Ecuador) (3sp.)	Interculturele competentie Wereldburgerschap Begeleid traject met interculturele workshops en reflectie ter plaatse
	Scenarios for Dreamers for the 21st Century (3sp.)	Diversiteitsbewuste en open ended dialoog
	Superdiversiteit (3sp.)	Superdiversiteit Verschillen in cultuur en verschillen tussen mensen Inclusieve structuur, cultuur en praktijk Diversiteitsvriendelijk personeelsbeleid Ondersteunen van werknemers in verbindend en cultuursensitief handelen en communiceren
	Intercultural Communications (3sp.)	Interculturele communicatie Culturele patronen Begrijpen van culturele en etnische identiteiten Cultuurshock Non-verbale communicatie overheen culturen Uitdagingen in het ontwikkelen van interculturele relaties Socio-culturele en ethische-filosofie implicaties van theorieën
	Connecting worlds (3sp.)	Superdiversiteit Dekolonisering White privilege Interculturele competentie en multiperspectiviteit Respect voor diversiteit en verschil
VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare	Topics in de zorg bij mensen met een beperking (3sp.)	Diversiteit bij personen met een beperking
	Global sustainability and engagement (3sp.)	Er komt een selectie aan actuele thema's aan bod, met de SDGs als kapstok. Mogelijke onderwerpen zijn: (...) inclusie en sociale rechtvaardigheid in de wereld, mensenrechten, wereldreligies (...) enz.

Bijlage 6: Leerresultaten en leerdoelen binnen de opleidingen verpleegkunde

In volgende tabel geven we de gestructureerde leerresultaten en -doelen binnen de ECTS-fiches van de opleidingen verpleegkunde weer waarin gender-, cultuur-, of maatschappelijke sensitiviteit voorkomt.

Onderwijsinstelling	Leerresultaten en leerdoelen binnen opleiding verpleegkunde
AP Hogeschool	<p>1. Opbouwen - 4. Rekening houden met de filosofische en ideologische overtuiging en culturele aspecten (met inbegrip van gewoonten, gebruiken en rituelen) van de zorgvrager en zijn omgeving tijdens de voorbereiding van de zorgsituatie.</p> <p>De student kan voedingspatronen vanuit cultuur, ideologie en context benoemen. (1.4.A.1.) (niveau 2)</p> <p>De student kan verpleegkundige acties opstellen met betrekking tot het overlijden van een patiënt binnen verschillende religies. (1.4.A.1) (niveau 3)</p> <p>De student kan culturele aspecten integreren in eenvoudige zorgsituaties. (1.4.A.2) (niveau 3)</p> <p>De student kan de invloed benoemen van de filosofische en ideologische overtuiging van de zorgvrager op de zorgsituatie. Hij kan zijn aanpak hieraan aanpassen (1.4.A.3) (niveau 1)</p> <p>De student kan de invloed van de filosofische en ideologische overtuiging van de zorgvrager op de zorgsituatie in eigen woorden vertellen. De student kan aan de hand daarvan een voorstel formuleren hoe hij de zorg zal aanpassen aan deze invloed. (1.4.A.3) (niveau 2)</p> <p>De student kan door middel van reflectie argumenteren in hoeverre hij rekening houdt met filosofische en ideologische overtuiging en culturele aspecten (met inbegrip van gewoonten, gebruiken en rituelen) van de zorgvrager en zijn omgeving tijdens de zorgsituatie. (1.4.A.3) (niveau 3)</p> <p>De student kan bij zichzelf en bij de zorgvrager culturele aspecten herkennen en benoemen die van belang zijn in de zorgsituatie. (1.4.B.1) (niveau 1)</p> <p>De student kan de aspecten in verband met het levenseinde van de patiënt beschrijven, rekeninghoudend met diens ideologische overtuiging (1.4.B.1) (niveau 2)</p> <p>De student kan de patiënt/cliënt betrekken bij het plannen van de zorg waarbij er rekening mee wordt gehouden dat ze beschikken over correcte en begrijpelijke informatie, hetgeen hen toelaat behandelingen te aanvaarden met kennis van zaken. De student kan de zelfbeschikking van patiënten/cliënten aanmoedigen bij het maken van gezondheidskeuzes. (1.4.B.2) (niveau 3)</p>

	<p>De student kan culturele aspecten bij zichzelf en de zorgvrager herkennen. De student benoemt hun invloed op de zorgsituatie. (1.4.B.3) (niveau 1)</p> <p>De student kan de filosofische, ideologische en culturele aspecten binnen de zorgsituatie analyseren en de invloed ervan op de zorgsituatie beschrijven. (1.4.B.3) (niveau 2)</p> <p>De student kan handelen in functie van de filosofische en ideologische overtuiging van de zorgvrager. (1.4.B.3) (niveau 3)</p> <p>De student kan FGM kaderen binnen gezondheidsoplossend denken met de nadruk op preventie, complicaties, behandelingsmogelijkheden en sociale impact. (1.4.B.3) (niveau 3)</p> <p>De student kan rekening houden met de achtergrond van de etnisch-culturele diversiteit van de patiënt/cliënt bij het opstellen van het zorgplan en houdt rekening met de diversiteit van de patiënten/cliënten alsook met hun gewoonten bij de uitvoering van de verpleegkundige praktijk. (1.4 B.3) (niveau 3)</p> <p>2. Realiseren - 1. Handelen in functie van de noden en behoeften van de zorgvrager (cfr. referentiekader) en rekening houden met hun persoonlijke zingeving.</p> <p>De student kan een zorgrelatie opbouwen met respect voor de medische, sociale en culturele achtergrond van de patiënt/cliënt. (2.1.A.1) (niveau 3)</p> <p>3. Coördineren - 2. Regisseren van de zorgsituatie</p> <p>De student kan culturele aspecten integreren in eenvoudige zorgsituaties. (3.2.B.3) (niveau 3)</p>
Arteveldehogeschool	<p>VPK/0700a: De afstuderende bachelor in de verpleegkunde denkt en handelt vanuit een constructief-kritische houding ten opzichte van eigen en andere culturen en verwerft interculturele competenties. De afstuderende bachelor in de verpleegkunde past gedrag en communicatiestijl aan ten opzichte van elke unieke zorgvrager. De afstuderende bachelor in de verpleegkunde hanteert vanuit een engagement strategieën om de internationale en interculturele betrokkenheid en verbondenheid te verhogen, zowel op persoonlijk als op professioneel vlak en verwerft beroepskennis met aandacht voor de internationale context.</p> <p>VPK/0702: De student gebruikt begrippen in verband met interculturele communicatie in eenvoudige context.</p> <p>VPK/0705: De student onderzoekt de eigen en alternatieve meningen (culturele veerkracht en ontvankelijkheid) en weegt in de professionele zorgrelatie deze perspectieven af</p> <p>VPK/0706: De student past indien nodig zijn gedrag en communicatiestijl aan via taalstrategieën in interculturele situaties. De student verkent gedragsalternatieven hierbij.</p>

	<p>VPK/0707: De student hanteert vanuit een engagement strategieën om internationale en interculturele betrokkenheid en verbondenheid van zichzelf en een aangereikte doelgroep te verhogen, zowel op persoonlijk als op professioneel vlak.</p> <p>VPK/0711: De afstuderende bachelor hanteert vanuit een engagement strategieën om internationale en interculturele betrokkenheid en verbondenheid te verhogen zowel op persoonlijk als op professioneel vlak, bij het uitwerken van een complexe verpleegkundige uitdaging in een interprofessionele context.</p>
Erasmushogeschool Brussel	<p>LO 1: De PBA VPL bouwt autonoom, ook in niet vertrouwde en/of complexe zorgsituaties, een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van de zorgvrager in een multiculturele omgeving.</p> <ul style="list-style-type: none">• GI 1.2: Respectvol handelen, rekening houdend met de behoeften, gevoelens en context van de zorgvrager, inclusief de culturele, existentiële en/of maatschappelijke achtergrond. <p>LO 4: De PBA VPL neemt gerichte initiatieven inzake preventie en past deze op alle niveaus adequaat toe. Hij organiseert op een methodische wijze gezondheidspromotie en patiënteneducatie aan individuen en groepen. Hij begeleidt/stimuleert gezondheidsbevorderend gedrag bij de zorgvrager(s).</p> <ul style="list-style-type: none">• GI 4.2: De beginsituatie van de individuele zorgvrager of een groep inventariseren: de culturele, existentiële en/of maatschappelijke achtergrond, voorkennis, leerstijl, interne en externe bevorderende en belemmerende factoren. <p>LO 13: De PBA VPL heeft een brede, kritische kijk op het maatschappelijk gebeuren, rekening houdend met de grootstedelijke context en de cultuursensitieve zorgverlening. De PBA VPL draagt als autonome professional actief bij tot de profilering van het beroep en staat kritisch ten opzichte van een economisch, sociaal en ethisch beleid.</p>
HOGENT	<p>Zorgverlener: De student kan efficiënt, autonoom en onderbouwd instaan voor het holistisch zorgproces in complexe zorgsituaties.</p> <p>Begrippen en kaders met betrekking tot etnisch-culturele diversiteit in eigen woorden toelichten en toepassen op een voorbeeld.</p> <p>De verschillende fasen van de menstruele cyclus beschrijven.</p> <p>De werking van het mannelijk en vrouwelijk voortplantingsstelsel verklaren.</p> <p>Gezondheidsbevorderaar: De student kan gezondheid bevorderen, zowel op individueel als maatschappelijk niveau.</p> <p>Het sociologisch - en het mondiaal perspectief en de verschillende elementen van het gegeven 'cultuur' in eigen woorden omschrijven en verduidelijken.</p> <p>Communicator: De student kan persoonsgericht en professioneel communiceren.</p>

	<p>Cultureel begrip bevorderen en verschillen overbruggen om sterke banden binnen het team tot stand te brengen.</p> <p>Zelfontwikkelaar: De student kan vanuit kritische zelfreflectie de persoonlijke en professionele ontwikkeling autonoom vormgeven.</p> <p>Na afloop van een casus/debat/uitstap kritisch reflecteren tijdens een reflectiemoment over sociale, culturele en wetenschappelijke uitdagingen.</p> <p>Future proof skills ontwikkelen en oplossingen delen voor het beheren van inclusie en diversiteit in een snel veranderende mondiale omgeving.</p> <p>Op constructieve wijze omgaan met de moeilijkheden en negatieve gevoelens die met interculturele ontmoetingen gepaard kunnen gaan.</p> <p>Begrippen en kaders met betrekking tot diversiteit in eigen woorden toelichten, zoals superdiversiteit, het Papadopoulos, Tilki and Taylor Model for Developing Cultural Competence, de waterline of visibility en het kruispuntdenken en stilstaan bij het eigen referentiekader.</p> <p>Persoonlijke en professionele talenten en groeipunten beschrijven op basis van één of meerdere ervaring(en) m.b.t internationalisering en/of diversiteit</p> <p>Eigen internationale ervaring(en) analyseren aan de hand van één of meerdere internationale en interculturele competenties (ICOM's)</p>
Hogeschool PXL	<p>Zorgverlener</p> <p>De student versterkt het zelfmanagement van mensen in hun sociale context. Hij/zij richt zich daarbij vanuit een samenwerking met de zorgvrager en diens omgeving op gezamenlijke besluitvorming en houdt daarbij rekening met de diversiteit in persoonlijke eigenschappen, etnische, culturele en levensbeschouwelijke achtergronden en ideologische overtuigingen.</p>
Howest	<p>PBAVPL01: Bouwt autonoom binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde als in niet- vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p>
KdG Hogeschool	<p>V2: Op een professioneel verantwoorde wijze vraaggestuurde zorg op maat verlenen ook in niet vertrouwde, complexe zorgsituaties, gericht op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van de zorgvrager in een multiculturele omgeving</p> <p>CB/INT21: Being able to communicate and engage with relevant stakeholders in a divers-sensitive way.</p> <p>CB/INT22: Acquire the skills to develop a language and strategy enabling empowerment for challenged stakeholders from an inclusive perspective.</p>

		<p>CB PLR 2: Extend your knowledge of social equality in a European urban setting.</p> <p>CB PLR 3: Extend your knowledge of super-diversity in a European urban setting.</p> <p>CB PLR 4: Being able to explore different perspectives in Europe on social work, socio-educational carework, health and education and learn how to relate one's profession to these perspectives.</p> <p>CB PLR 5: Being able to communicate and engage in an interdisciplinary, international and multicultural team of professionals.</p> <p>CB PLR 6: Being able to communicate and engage with relevant stakeholders (professionals, clients and network) in a diverse sensitive way.</p> <p>CB PLR 7: Acquire the skills to develop a language and strategy enabling empowerment for challenged stakeholders (professionals, clients and network) from an inclusive perspective.</p> <p>CB PLR 9: Being able to design an interdisciplinary and super- diverse approach to social, educational and healthcare questions.</p>
Odisee Aalst, Odisee Brussel en Odisee Sint-Niklaas		<p>1. De student bouwt binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde, als in niet-vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p> <p>1.8 De student kan omgaan met culturele diversiteit en de eigenheid van de zorgvrager. (Doorgroei)</p>
Thomas Campus Lier	More	<p>1. bouwt autonoom binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde als in niet-vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p>
Thomas Campus Turnhout	More	<p>1 De PBA VPL bouwt autonoom binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde als in niet-vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p>
Thomas Mechelen	More	<p>Geen structurele leerdoelen online raadpleegbaar</p>
UCLL Leuven	Campus	<p>Geen structurele leerdoelen online raadpleegbaar</p>
UCLL Diepenbeek	Campus	<p>Geen structurele leerdoelen online raadpleegbaar</p>

VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare	<p>Leerresultaat 1: Bouwt autonoom binnen een omgeving die zich kenmerkt door diversiteit een professionele relatie op met de zorgvrager die gericht is op het somatisch, sociaal, psychisch en existentieel welbevinden van deze, zowel in vertrouwde als in niet vertrouwde en/of complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p> <p>Indicator 1.2: Respectvol handelen, rekening houdend met de behoeften, gevoelens en de culturele, existentiële en/of maatschappelijke context van de zorgvrager.</p> <p>1.2.1 De student houdt in zijn handelen expliciet rekening met de behoeften, de gevoelens en de culturele, existentiële of maatschappelijke context van de zorgvrager en past dit toe in vertrouwde, eenvoudige en algemene zorgsituaties.</p> <p>1.2.2 De student houdt in zijn handelen expliciet rekening met de behoeften, de gevoelens en de culturele, existentiële of maatschappelijke context van de zorgvrager en past dit toe in matig vertrouwde en matig eenvoudige zorgsituaties.</p> <p>1.2.3 De student houdt in zijn handelen expliciet rekening met de behoeften, de gevoelens en de culturele, existentiële of maatschappelijke context van de zorgontvanger en past dit toe in niet-vertrouwde zorgsituaties.</p> <p>1.2.4 De student houdt in zijn handelen expliciet rekening met de behoeften, de gevoelens en de culturele, existentiële of maatschappelijke context van de zorgontvanger en past dit toe in niet-vertrouwde, complexe en gespecialiseerde zorgsituaties.</p> <p>Indicator 1.3: Een professionele relatie opbouwen met een zorgvrager met een specifieke culturele en/of maatschappelijke achtergrond.</p> <p>1.3.1: De student heeft basiskennis over de kenmerken van cultuursensitieve zorg en kwetsbare doelgroepen.</p> <p>1.3.2 De student verdiept zich actief in de leefwereld van mensen met een specifieke culturele en /of maatschappelijke achtergrond</p> <p>1.3.3 De student bouwt een professionele relatie op met een zorgontvanger met een specifieke culturele en/of maatschappelijke achtergrond.</p> <p>Leerresultaat 4: Neemt, vanuit een visie op empowerment en shared decision making, autonoom initiatieven inzake preventie en past deze op alle niveaus adequaat toe. Organiseert op methodische wijze gezondheidsbevordering en patiënteneducatie aan individuen en groepen. Stimuleert een gezondheidsbevorderend gedrag bij de zorgvrager(s).</p> <p>Indicator 4.1: De gezondheidsrisico's, het gezondheidsprobleem of mogelijke complicaties en de nood aan gedragsverandering bij de individuele zorgvrager of een groep herkennen en definiëren rekening houdend met de culturele, existentiële en/of maatschappelijke achtergrond van de zorgvrager(s), zijn voorkennis, leerstijl en bevorderende en belemmerende factoren.</p> <p>INTERNATIONALE COMPETENTIES</p>
---	---

Andere perspectieven onderzoeken: de student staat open voor alternatieve ideeën en meningen, onderzoekt deze en weegt de waarde van deze perspectieven af.

INTERCULTURELE COMPETENTIES

Culturele zelfkennis: De student heeft kennis van zijn eigen referentiekader en eigen wereldbeeld, en kan dit relateren aan andere zienswijzen.

Culturele flexibiliteit: De student past indien nodig zijn gedrag en communicatiestijl aan in interculturele situaties, en verkent gedragsalternatieven.

Culturele veerkracht: De student gaat op constructieve wijze om met de moeilijkheden en de negatieve gevoelens die met interculturele ontmoetingen gepaard kunnen gaan

Culturele ontvankelijkheid: De student luistert naar de visie en de deskundigheid van de ander en aanvaardt tevens de relativiteit van de eigen visie en ideeën.

Culturele kennis: De student verwerft kennis over andere culturen en wendt deze kennis in een aangepaste manier aan met respect voor de uniciteit van iedere individuele persoon.

Culturele relationele competentie: In interculturele situaties bouwt de student een werkrelatie op met collega's, cliënten en andere stakeholders en draagt bij aan een sfeer van vertrouwen.

Culturele communicatieve competentie: De student onderzoekt de specifieke kenmerken van zijn eigen communicatiestijl, remedieert deze indien nodig en verkent de communicatiestijl van de ander.

Culturele conflicthantering: De student beschouwt interculturele conflicten als leerkansen en is zich bewust van de eigen conflicthanteringsstijl.

Multiperspectiviteit: De student benadert en begrijpt een situatie, vraagstuk of probleem vanuit meerdere culturele invalshoeken.

Bijlage 7: Opleidingsonderdelen die ingaan op het voortplantingsstelsel en op zwangerschap

Onderwijsinstelling en locatie	Opleidingsonderdelen die ingaan op het voortplantingsstelsel en op zwangerschap
AP Hogeschool	Anatomie, fysiologie en farmacologie (4sp.) (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Zorg aan moeder en kind (3sp.)
Arteveldehogeschool	Wetenschappen 2: anatomie & fysiologie (3sp.) (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld)
Erasmushogeschool Brussel	Ondersteunende wetenschappen 1 (5sp.) (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Specifieke zorgvrager 3 (3sp.)
HOGENT	Anatomie en fysiologie 1B (3sp.) (Leerresultaat: De werking van het mannelijk en vrouwelijk voortplantingsstelsel verklaren.) Verpleegkundige zorg en communicatie 1b (8sp.)
Hogeschool PXL	Menselijk functioneren 3 (theorie) (9sp.) Gezin en Kind (theorie) (9sp.)
Howest	Zorgdomein: zorg voor moeder en pasgeborene (3sp.)
KdG Hogeschool	Verlenen van zorg op maat 1V: dagelijkse zorg (8sp.) (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Verlenen van zorg op maat: Moeder en kind – pediatrie (5sp.) Verlenen van zorg op maat: Eerstelijns – thuisverpleegkunde (5sp.)
VIVES Brugge, VIVES Kortrijk en VIVES Roeselare	Anatomie en fysiologie 2 (3sp.) (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Specifieke zorgverlening: moeder, pasgeborene en kind (4sp.) Verdieping in specifieke zorgbehoeften (3sp.)
Odisee Aalst, Odisee Brussel en Odisee Sint-Niklaas	Ouder- en kindzorg en pediatrie (7sp.)
Thomas Campus Lier	Anatomie en fysiologie - Deel 2 (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Preventieve en curatieve zorg voor moeder en kind (5sp.)
Thomas Campus Turnhout	Anatomie en fysiologie - 2 (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld)
Thomas Campus Mechelen	Anatomie, fysiologie en pathologie 2 (sekseverschillen bij voortplantingsstelsel niet vermeld) Module moeder en kind (3sp.)
UCLL Campus Leuven	Fundamenten van verpleegkunde 4 (sekseverschillen bij genitale stelsel niet vermeld) Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.)
UCLL Campus Diepenbeek	Fundamenten van verpleegkunde 4 (sekseverschillen bij genitale stelsel niet vermeld) Vrouw, kind en ouderschap theorie (9sp.)